

Gotlands runinskrifter 3

Boge socken

G 275 – G 281

Helmer Gustavson

Boge kyrka

Boge kyrka ligger i den skogiga slättbygden strax söder om Slite och några hundra meter väster om Bogevikens, en under vikingatid och medeltid väl skyddad lagunhamn. Kyrkans kor är jämte sakristian från 1200-talets mitt. Det anslöts till ett äldre långhus, som ersattes av det nuvarande under 1200-talets senare del.

Boge Boge har alltsedan vikingatiden varit den viktigaste hamnen på norra Gotland. Två vikingatida hamnlägen är kända, den ena och sannolikt den äldsta i närheten av Boge kyrka, den andra och sannolikt något yngre inne i själva Slite. Inseglingen från Östersjön till hamnläget vid kyrkan tycks ha kunnat göras genom en passage vid det nuvarande Sju strömmar men också genom ett sund, som i sydöst mynnade ut i Östersjön vid Gylviken.

Det arkeologiska fyndmaterialet från området av både svenskt och östligt ursprung pekar på förbindelser över Östersjön. Från Boge socken är omkring 250 fornlämningar registrerade. Jordprovsanalyser och fornminnen och fornfynd i närheten av Boge kyrka visar på en kontinuitet av bebyggelsen under vikingatid och medeltid. Fynden indikerar hantverksaktiviteter. Analyserna visade mycket höga fosfatvärden, vilket antyder att en hamnanläggning legat omedelbart öster om kyrkan, ca 2 m över den nuvarande strandlinjen. Boplatslager med fynd som indikerar gårdsbebyggelse och ett antal silverskatter har också påträffats.

På gården Pilgårds ägor några hundra meter norr om kyrkan påträffades Pilgårdsstenen G 280 omkring 1870. 1942 hittades kopparblecket G 278 strax norr om kyrkan vid infarten till Mojner. Av en tillfällighet hittades den bildstensformade runstenen G 276 omedelbart väster om kyrkan 1867. Enligt P. A. Säve fanns 1864 ett nu förlorat runstensfragment (G 277) vid kyrkogården. Ett träskåp infällt i norra korbägen i kyrkan bär en runinskrift (G 275) om ett femtontal runor. På ägora till gården Västers har ett runristat bryne (G 281) påträffats.

275. Boge kyrka

Litteratur: O. v. Friesen, Anteckningar 24/1936 (UUB).

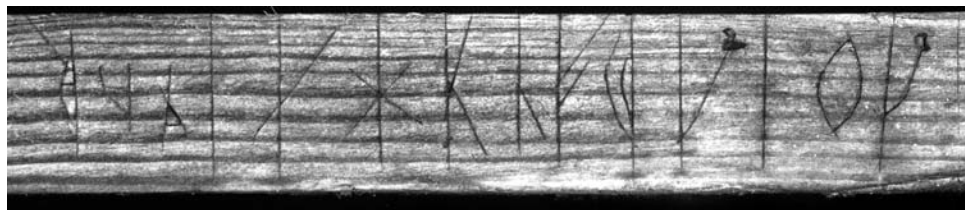
Äldre avbildningar: A. Edle, foto 1930 (ATA).

Runinskrift i brädfodringen till ett i norra korväggen infällt skåp.
Tecknen är inskurna i den utåtvända kanten av den övre brädfodringen.

I samband med arbeten för serieverket Sveriges kyrkor iakttog A. Edle 1930 ett femtontal runor inskurna i framkanten av taksidan av brädfodringen till ett väggfast skåp i norra korväggen. Inskriften undersöktes av O. v. Friesen i juli 1936.

Inskriften är anbragt på ett ca 10 cm långt stycke av den 2 cm breda kanten av brädan längs mittpartiet och består av runor och runliknande tecken.

Inskrift:

G 275. Foto: Bengt A. Lundberg 1987.

Till läsningen: De tunna och skarpa linjerna tyder på att tecknen skurits in med en vass kniv. Några av runornas former ger ett förvanskat intryck, andra karaktäriseras bäst som förmenta runor, medan några andra snarast är att uppfatta som bokstäver. De större tecknen är 16-17 mm höga, de mindre 7-9 mm. Det första tecknet i inskriften, som formellt kan uppfattas som en **i**-runa, är inte så djupt skuret som de övriga tecknen och är endast svagt skönjbart i sin övre del. Den runa som därpå följer kan läsa som **a** med en ensidig bistav eller mindre troligt som ett spegelvänt **u**. Därefter ett tecken som bäst uppfattas som

bokstaven O, knappast som ett skiljetecken. Därpå är ett distinkt lodrätt streck skuret. Det läses som en i-runa. Den följande runan måste uppfattas som **a** eller **t**, med en ensidig bistav snett nedåt vänster, eller spegelvänt **u**. Därefter en **p**-runa med två bistavar skurna intill varandra. Därefter följer tre tecken som vart och ett kan läsas på olika sätt. Det första tecknet kan läsa som en **o**-runa med ensidiga bistavar snett nedåt vänster eller som en spegelvänd stupad **f**-runa. Till höger om huvudstavens övre del i detta tecken finns ett kort streck snett nedåt höger som inte har anslutning till huvudstaven men väl till ett följande lodrätt streck. Om det diagonala strecket ingår i tecknet skulle detta kunna läsas som en binderuna **oi**. I så fall står det lodräta strecket för **i**. Det tredje tecknet kan läsa som en **p**-runa eller som bokstaven K; i båda fallen spegelvända. I den avslutande runföljden **hainur** är de tre sista runorna endast 7-9 mm höga; den snett uppåt höger riktade bistaven i runan **a** har skurits något förbi huvudstaven och **n**-runan har dubbelsidig bistav.

Försök med olika läsordningar, t.ex. att läsa **hainur** eller **nur** för sig och därefter så att säga vända inskriften upp och ner och läsa från vänster till höger ger inte någon språklig mening. Att t.ex. uppfatta **hainur** som en form av **haiðnir*, **hainir* 'hedborna' (jfr Gutasagans *af hainaim* 'Hejnum') är knappast formhistoriskt möjligt. Försök att läsa hela teckenserien i en följd med läsriktning från vänster till höger eller omvänt ger inte heller någon begriplig innebörd. Helt klart är att det inte rör sig om en förvanskad futhark-inskrift eller kalenderrunor. Möjligen har de olika tecknen haft en utomspråklig uppgift.

276. Boge kyrka

Litteratur: F 19, W 33. P.A. Säve, hs R 625:11 i UUB, s. 172, Gutaord XII (hs R 623 i UUB); C. Säve brev till P.A. Säve 26/7 1875 i Gotländska samlingar V (hs R 623:5 i UUB), s. 734, 796, 172; S. Söderberg, Runor 8 (1891), Ölands runinskrifter (1906), s. 47; H. Pipping, Runinskrifterna

på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 58; S. Ambrosiani, Go:s inv. S. 29; E. Brate, Svenska runristare (1926), s. 131; S. Lindquist, Gotlands Bildsteine I (1941), s. 52, 55, Gotlands Bildsteine II, s. 28 f. (läsning och tolkning av O. v. Friesen); H. Christiansson, Sydskandinavisk stil (1959), s. 159; E. Nylén & J. P. Lamm, Bildstenar, 3 utg. (1987), s. 181; E. Salberger, Alti, Altuiþr, Altulfr. Tre runsvenska mansnamn (NoB 68, 1980), s. 94 ff.; E. Melefors, Gotländska runmästare (i Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 29 januari 1999), s. 66.

Äldre avbildningar: P.A. Säve, teckning 1973 (hs R 625:11, s. 172, Gutaord XII, 1873, UUB) renritning R 623; J. W. Hamner foto 1922 (ATA); H. Faith-Ell 1933 (ATA).

Fragmentarisk runsten i bildstensform. Nu i Gotlands fornsal, inv. nr. B 1064. Fynduppgifterna om denna illa medfarna runsten är ganska knapphändiga och oklara. 1830 års inventering har uppgiften ”Runor finnas här inga”. Kyrkans torn skadades vid en storm 1857, varför det revs och ett nytt torn uppfördes 1867-1892. P. A. Säve anger på sin avritning av stenen 1873 (hs R 625:11) att den påträffades 1866 framför västra torndörren något under marken. Enligt S. Söderberg som granskade runstenen 1991, påträffades den av en tillfällighet 1867 då det gamla tornet skulle rivas. Den flyttades först till klockstapeln och senare till norra sidan av kyrkan. Där lades den som trappsten vid västra ingången, varvid nedre delen höggs bort för att ge bättre passning, men i övrigt var den hel. I samband med flyttningar skadades den ytterligare. Enligt S. Lindquist slogs stenen sönder 1859, då tornet störtade in. När P. A. Säve avbildade den på kyrkogården, bestod den av fem stycken, ett smärre stycke i stenens nedre del saknas på teckningen och har påträffats senare. Styckena infördes till Gotlands fornsal 1893, där de sju styckena fogades samman. Vid en flyttning av stenen från museets monumenthall rämnade den vågrätt mitt itu i det gamla brottet. Den ligger nu i detta skick i Läns museets magasin.

Grå kalksten. Nuvarande största längd 160 cm, största bredd 106 cm. Tjocklek 15-21 cm. Runornas höjd 7-10,5 cm. Genom att partier av

stenen har huggits bort eller brutits av saknas nu stenens rotparti och därmed även inskriftens början och slut. Genom skador har också delar av inskriften vid stenens nedre vänstra sida, vid dess topp och vid dess högra mitt gått förlorade. Skador i stenens mittparti har drabbat några runor i stenens två vågräta inskriftsband. Skador har också gjort det omöjligt att bestämma teckenvärdena på sex runor invid rundjurets stjärt. Stenens övre högra kant har huggits till och ristningsytan där är trampsliten. Övriga delar av stenens ristningsyta är mestadels ojämn och skrovlig. Rundjurets huvud är delvis hugget i halvrelief. I nedre vänstra delen av stenen, under huvudet, finns rester av ett vågrätt ruttmönster, som är äldre än runristningen. Längs stenens kanter finns rester av en huggen kantlinje, som bedöms ha hört till den äldre ristningen. Ovanför inskriftsbanden finns ett 6 cm stort likarmat kors. Huruvida detta har hört till den äldre ristningen kan inte avgöras.

G 276. Foto: Lennart Lindquist 1983.

Inskrift (supplerad efter Söderberg):

...[k]unar : auk : kuntraifr : rais... ...ftir · ropuat · sun : ---uatar :
                   5   10 15   20   25   30   35   40
bropur : hail----- ... kup : heilbi : an... has |
           45   50   55   60   65   70
altuiþr : libi : ainar | ristu
           75   80   85   90

*Gunnarr(?) auk Gunnraifr raistu(?) eftir(?) Rōðvat sun ... -vatar brōður
 Hail ... Guð hielþi and hans. Aldviðr, Libbi (el. Aldviðr lippi), Ainar
 ristu.*

»Gunnar(?) och Gunraiv reste (stenen) efter Rodvat, ... son till ...vats,
 broder till Hail... . Gud hjälpe hans ande. Aldvid, Libbe (el. Aldvid
 lippe), Ainar ristade.».

Till läsningen: Dubbelsidiga bistavar i **a**-, **n**-, **o**- och **t**-runorna. Av runa 1 återstår basen av en huvudstav, resten borta i ett bortslag. Söderberg såg resterna av en **k**-bistav. Övre delen av 2 **u** borta i nämnda skada, bistavens riktning och form visar att runan skall läsas som **u**. Genom skadan har också toppen av huvudstaven i 3 **n** och 4 **a** gått förlorad. Huvudstaven i 11 **n** borta i ett brott. Spetsen av bistaven i 13 **r** och i 48 **r** ansluter inte till huvudstaven topp. Lågt ansatt bistavar i 16 **f**. Toppen av 17 **r** borta i en kantskada. Skadan har också tagit bort övre delen av 18 **r**, 19 **a** och 20 **i** samt övre spetsen i första ledet av 21 **s**. På grund av en triangulär avflisning vid kantskadan saknas nu en bit av inskriften. Där har funnits plats för 3-4 tecken. Av runa 22 återstår huvudstavens nedre del och ansättningen av en bistav på platsen för en nedre **f**-bistav. Ett stycke av vänstra bistaven av 23 **t** har gått förlorad i kantskadan. 27 **o** har dubbelsidiga bistavar snett uppåt höger, likaså 45 **o**. 32 **s** har stolsform. Av runa 35 återstår en utvittrad huvudstav. Till höger om huvudstavens mitt är stenyttan vittrad. Några spår av eventuell bistav finns inte där. Av runa 36 återstår nedre hälften av en huvudstav, resten borta i en brottskada som tagit bort övre hälften av runa 37 och basen

av huvudstaven i 38 **u**. Nedre delen av 46 **p** borta i en vittring, likaså en del av huvudstavens nedre del i 47 **u**. Brottskadorna har tagit bort spetsen av bistaven i 52 **l** och övre delarna av ett antal runor av vilka endast de nedre delarna eller ansättningarna av lodräta stavar (runföljden 53-58) är bevarade. Runföljden 59-93 har ristats på tre vågräta rader över stenens mitt. Första och tredje raden läses från vänster till höger, andra raden från höger till vänster med stupade runor. 61 **p** har en mycket liten påse. 63 **e** är tydligt stungen med en punkt. Bistaven i 65 **l** är ansatt ett stycke ner på huvudstaven. Efter 69 **n** finns ett brott som tagit bort en runa och övre hälften av de vänstra bistavarna i 70 **h**. Efter 72 **s** finns några nålstunna linjer som inte hör samman med runinskriften utan har hört till den äldre ristningen på stenen. Lågt ansatt bistav i 76 **u**. Av 78 **p** återstår den yttersta delen av bistaven, resten av runan är borta i den nämnda brottskadan efter 69 **n**. 79 **r** har sluten form. 82 **b** har glasögonform. Runföljden 89-93 **ristu** står under nedersta inskriftsbandet.

De skador som stenen nu har är praktiskt taget identiska med dem som redovisas i äldre tid. Av den äldre dokumentationen av stenen är det bara Söderbergs från 1891 som kompletterar Runverkets läsning. Om inskriften har varit symmetriskt uppställd kan upp till tio runor ha varit ristade på den nu förlorade nedre vänstra delen av runstenen. Här har funnits namnet på den person som jämte Gunnar och Gunnraif reste stenen till minne av Rodvat. Den inbördes relationen dem emellan framgår inte av inskriften och har kanske aldrig varit uttryckt.

I några få fall har gotländska bildstenar blivit omhuggna och försetts med runinskrifter, såsom G 343 Visby. Så är också fallet med G 276, som ursprungligen varit en bildsten av samma karaktär som de ganska sena bildstenarna (C-gruppen) Rings i Hejnums (Lindquist I, fig. 77) och Eiriks I i Bro socken (Lindquist II, fig. 326).

Efter det att Carl Säve tagit del av P. A. Säves avbildning av runstenen ger han i ett brev till brodern den 26 juli 1875 sin syn på nyfyndet.

Enligt honom hör stenen till samma tid som Sjonhems- och Höggränstenarna även om den av stenens form att döma hör till det yngre skedet av dessa stenars typ. Han ger också sett förslag på att tolka inskriftens personnamn och förstå inskriftens fem första runor [**k**]unar som namnet *Gunnarr* och de två därpå följande namnen som ett tidigare okänt namn *Gunraif* och som *Roþvat*. Av de två därefter följande skadade namnen uppfattas det första som ett namn på –hvatr i genitivform, medan det följande troligast varit en genitivform av ett mansnamn *Hailki*. Av de tre signaturerna förmodar han att det första är ett *Haldviþr*, medan han finner **libi** obegripligt.

Läsningar:

P.A. Säve, hs. 625:11 ("Gutaord XII, 1873" i UUB) s. 172, läsningen utifrån Säves teckning av runstenen:

**---nar:auk:kuntraifr:rais...-lir-roþuat sun:---uatar:broþur:hail-----
...kup:heilbi:an...has altuiþr:libi:ainar ristur**

S. Söderberg (1891 jämte omgranskning 1893)

**:kunar:auk:kuntraifr:raist...-tir roþuat:sun:---uatar:broþr:hail-----
kup:heilbi:an-:has altuiþr:libi:ainar ristur**

Von Friesen redovisar 1924 samma läsning som Runverkets bortsett från att han före 1 **k** redovisar rester av en runa (KOLLA) och efter 52 **I** rester av fem, inte sex runor. Läsningen finns i *Die Bildsteine Gotlands II*, s. 29.

Den första publiceringen av inskriften gjordes av S. Lindquist 1942 i *Gotlands Bildsteine II* där läsning och tolkning bygger på von Friesen. S. Lindquist konstaterar att Bogestenen är en äldre bildsten som genom vittring praktiskt taget förlorat sin ristning och försetts med en ny ristning under 1000-talet. Den hör hemma i samma period som "die dritte Grossteingruppe", dvs. det elvte århundradet. Den avvikande yttre formen beror på att den är en "palimpsest" i sten. J.P. Lamm daterar

den i dess nuvarande form till den senare perioden (ca 700-1100 i den något grövre tredelade kronologi han använder. Den diskussion om dateringen av Gotlands bildstenar som förts under senare år (se David M. Wilson, Vikingatidens konst. Signums svenska konsthistoria (1995), s. 64 ff. och där anförd litteratur) har rört den problematiska lucka mellan åren ca 850-1000 som Lindquists dateringssystem medför och berör inte de gotländska runstenarna i bildstensform som t.ex. G 203 Hogrän och G 276. En något vid datering till 1000-talets mitt eller dess andra hälft är fortfarande giltig.

Anmärkningsvärd är den konsekventa användningen av en **r**-runa, där man skulle ha väntat sig en **ᚱ**-runa. Se Snædal 2002, s. 209 ff och P. Larsson 2002, s. 118 ff. Skrivningen **heilbi** är unik i de svenska steninskrifterna. Ristaren har kastat om runorna **i** och **e**, då han skulle rista in *hielpi*, pres. konj. 3 sg. av verbet *hialpa*. Det är anmärkningsvärt att det i svenska runinskrifter vanliga ordet *and(i)* endast finns belagt i G 276 i de gotländska runinskrifterna.

Vem som utöver de två männen har sörijt för minnesmärket är okänt. Utrymmet i inskriftsbandet före 1 **k** ger plats för tio till femton runor. Huruvida det rakt huggna strecket i inskriftsbandet, där detta korsar rundjurets stjärt, är huvudstaven i en runa kan inte längre avgöras. Namnet *Gunnarr* är i övrigt inte belagt i det gotländska runmaterialet och *Gunnraifr* (*Gunnræifr*) är inte känt från någon annan runinskrift, men efterleden förekommer i namn som *Auðræifr*, *Liknræifr*, *Sigræifr* och *Særæifr*. Inte heller mansnamnet (*H*)*rōð(h)vatr* är känt från någon annan runinskrift, men efterleden är frekvent i en mängd sammansatta mansnamn. Vad runföljden 38-42 **uatar** har ingått i för namn går inte att fastställa med säkerhet. Runorna 35-37 är så skadade att deras teckenvärde inte kan bestämmas. Förmodligen har namnet varit ett sammansatt namn på *-hvatr* med efterleden i genitivform och med en förled tecknad med tre runor. Skadebilden av runa 35 är sådan att runan kan ha varit en **l**-runa. Namnet kan alltså ha varit *Lik(n)vatr*. Inte heller i fråga om runföljden 49-58 **hail-** - - - - kan namnet klaras ut.

Runföljden kan ha utgjort förleden i ett sammansatt namn på *Hail-* eller innehålla namnet *Hailgi*, vilka förekommer i enstaka fall i gotländska runinskrifter, G 343 resp. G 370. Tre namn återges i ristarformeln, **altuiþr**, **libi** och **ainar**. *Aldvidr* återfinns i övrigt endast i den medeltida rungravhällen G 151 Norrlanda. Namn på Ald- och kortnamnet Alde finns i personnamnsmaterial egentligen endast belagda utanför Norden. En direkt motsvarighet till Aldvid möter förmodligen från fornhögtyskt område i den latinska formen *Altwidus*. Om namnet *Aldviðr* se G 151 och E. Salberger 1980, s. 93 ff. Möjligen ingår *Aldviðr* i namnet på gården Allvide i Hogräns socken (*per aluide* DaRa. Indtægts-Regnskab for Gulland 1523, *Allfwede* är 1 hemman om 18 *marckelej* Revisionsboken 1653). Möjligen också i *Aldarfvar*, en äga till Frändarve i Eskelhems sn, se Herbert Gustavson, Gotlands ortnamn. En översikt. I: OUÅ 1938, s. 49. Runa 81 i är säker, varför utgångspunkten för att tolka det namn som återfinns i runföljden 80-83 är **libi**. Ett kortnamn Libbe förekommer i Kalmar stads tänkebok, dock ganska sent (12/3 1412, *hinzo libbensson* med medellågtysk genitivändelse). Se I. Modeer, Personnamnen i Kalmar tänkebok (1955), s. 42. I Danmarks runinskrifter tolkas **liba** i DR 329 Gårdstånga som en skrivning för ett tillnamn *Lippi* 'han med läppen' till mansnamnet *Āsmundr* (ack.sg. **asmut: liba**). Runföljden **libi** i G 276 kan tolkas på samma sätt och gå tillbaka på ett germanskt **lepjan-*. Den kan också återge en gutnisk kortnamnsbildning till ett sammansatt namn på *Lik(n)-*, t.ex. det rsv. *Lik(n)biorn* (Snædal 2002, s. 82). Om *Ainarr* (rsv. *Æinarr*), se L. Elmevik Saga och Sed 1982, s. 78 f.

I texten uppges flera personer ha gjort ristningen. Liknande uppgifter förekommer i några fall i runinskrifter på fastlandet. Någon gång förekommer till och med att arbetsfördelningen uttrycks, såsom Sö 205 Överselö kyrka, där Äsbjörn och Tidkume högg runorna och – förmodligen – Orökja målade dem. På U 961 Vaksala kyrka har signaturen formulerats *ok Igulfastr reð, en Öpir*, vilket tolkats som att Igulfast bistod med råd och Öpir utförde själva huggningen. Se M. Åhlén, Runristaren Öpir (1997), s. 58 f. På den med en serie bilder

försedda runstenen U 1161 Altuna är tre ristare namngivna. Signaturen där lyder *En [þæir] Balli, Frøystæinn, lið Lifstæin[s ristu]* “Och Balle och Frösten, Livstens följeslagare (ristade)“. Här namnges de två ristarna utan fogord och till namnen har en apposition fogats, som anger att Livsten är deras läromästare. Den nu försvunna U 669 Kålsta har burit signaturen *Viseti ok Ofæigr þæir hioggu*, vilket innebär att två ristare svarat för Kålstastenen. Signaturen **in · ofaigr · ybir · risti** på U 485 Marma avser däremot inte två personer, utan den innehåller det verkliga namnet jämte binamnet på den uppländska runristare som i sina signaturer uppträder med binamnet Öpir. En asyndetisk hopning av personnamn i runinskrifternas resarformel är inte ovanlig i vikingatidens runinskrifter. I inskriften U 510 Mälsta uppträder sex mansnamn i resarformeln som följs av ett sammanfattande pronomen jämte ett substantiv, “de bröderna“, före verbet i formeln. Hur signaturen på G 276 skall tolkas är därför något osäkert. Det sannolika är att det rör sig om en asyndetisk förbindelse med bindeorden mellan namnen på ristarna utelämnade. Men det kan inte uteslutas att signaturen avser två ristare, varav den ene då namnges med sitt egentliga namn Aldvid jämte binamnet Lippe ‘han med läppen’ och den andre Ainar. Mot detta alternativ talar möjligen att namnens olika funktion borde ha markerats genom att bindeordet **auk** varit inskjutet efter binamnet, dvs att signaturen haft lydelsen “Aldvid lippe och Ainar ristade“.

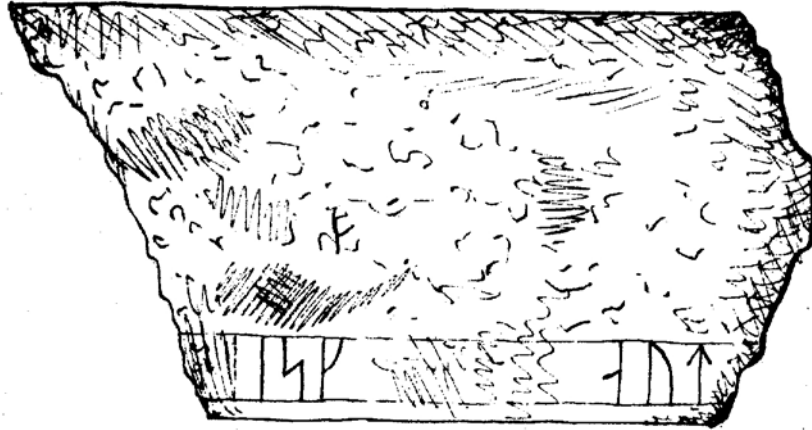
277. Boge kyrka

Litteratur: F. 20. P.A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 112 (s. 40 n s. 14 UUB).

Avbildning: P. A. Säve a.a., s. 112 (avritning i C. Säve Runanteckningar 15a, ATA)

Gravhällsfragment, nu borta. P. a. Säve är den ende som dokumenterat fragmentet. I sin reseberättelse till Vitterhetsakademien 1864 nämner han att ”Runstenen låg i en stenhög vid kyrkogården, stympad och förnött, blott med läsliga runorna ...isk ... aut...” Dess längd uppger

han vara 4.17 fot på längden och 2.17 fot på bredden och dess tjocklek 7,5 tum. Registeruppgiften om fragmentet hos v. Friesen bygger på P. A. Säves uppgifter, själv har han inte sett fragmentet. Runverket har vid fältarbete på Gotland sökt stenen utan resultat.

G 277. Teckning av P. A. Säve 1864.

Av P. A. Säves teckning att döma är fragmentet ett stycke av en runristad gravhäll. Det inte fullt 1,5 meter långa och drygt en halv meter breda fragmentet har i så fall utgjort ett stycke av gravhällens långsida eller kortsida. Enligt teckningen har runorna varit ristade i ett inskriftsband längs hällens ursprungliga långsida med runornas baser vända mot långsidan.

De alltför få runorna och den osammanhängande följderna av dem gör att inskriften inte ger någon begriplig mening.

278. Mojner, Boge socken

Litteratur: G. Arwidsson t. Riksantikvarieämbetet 5/10 1949 (ATA), t. S. B. F. Jansson 6/10 1949 (ATA), 23/5 1950 (ATA), 12/12 1952 (ATA); E. Nylén t. Riksantikvarieämbetet 8/3 1957 (ATA); G. Svahnström t. S. B. F. Jansson 16/6 1959 (ATA); S. B. F. Jansson t. Riksantikvarieämbetet 17/6 1959 (ATA); H. Gustavson, Christus regnat, Christus vincit, Christus imperat Runblecket från Boge och några paralleller (i Den ljusa medeltiden. Studier tillägnade Aron Andersson. Red. L. Karlsson, E.

Lagerlöf, M. Lindgren m.fl.1984), s. 61 ff., Runsk latinitet (i Medeltida skrift- och språkkultur. Nio föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1992. Red. I. Lindell. 1994), s. 69, Latin and runes in Scandinavian runic inscriptions (i Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung. Internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.-27. Juni 1992 in Bad Homburg. Red. K. Düwel. Berlin 1994), s. 318 f., Coincidentia oppositorum - latin med runor. Några grafematiska och fonematiska iakttagelser (i Symbolae Septentrionales Latin studies presented to Jan Öberg. Red. M. Asztalos och C. Gejrot. 1995), s. 208 ff., 212 f.; M. Stoklund, Runefund (i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1986. 1987), s. 207 f., Runer 2001 (i Arkæologiske udgravninger i Danmark 2001. Kulturarvstyrelsen København 2002); K. Ertl, Runen und Latein Untersuchungen zu den skandinavischen Runeinschriften des Mittelalters in lateinischer Sprache (i Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung. Internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.-27. Juni 1992 in Bad Homburg. Red. K. Düwel. Berlin 1994),s. 373. J. E. Knirk, Runic Inscriptions Containing Latin in Norway (i Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Utg. av K. Düwel. 1998)

Äldre avbildningar: Foto u. å. (Runverket); H. Gustavson, a. a. 1984 (foto jämte avritning) s. 62, 65, a. a. 1995 (foto jämte avritning), s. 208 f.; B.A. Lundberg, foto 1999 (RAÄ).

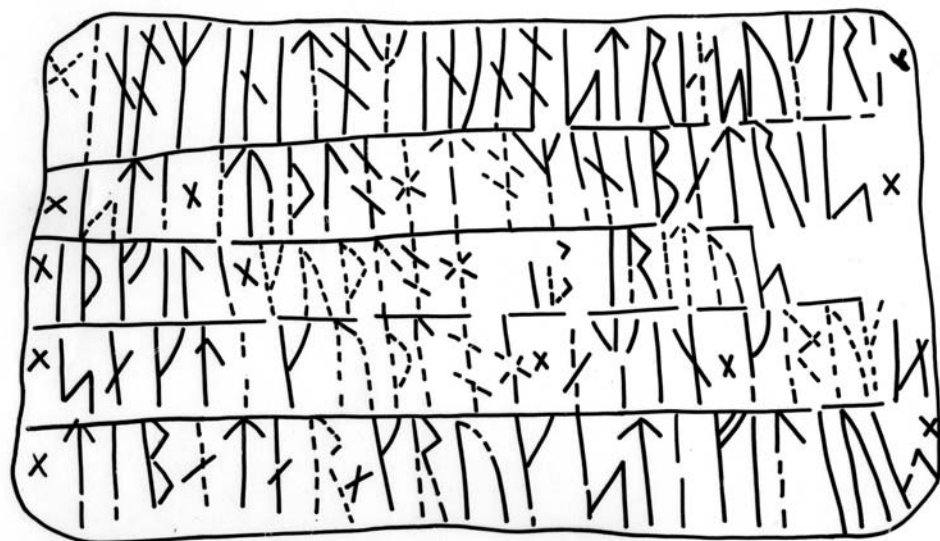
Bleck av koppar. Förvaras i Läns museet på Gotland, inv. nr. C 9988:2. Blecket påträffades hösten 1942 av Henry Jakobsson, Laxarve i Boge sn, då vägen intill Boge kyrka rätades. Fyndet gjordes i jord som hade kastats upp, när man grävde ett dike väster om den nya vägen vid infarten till gården Mojner och omkring 70 m norr om kyrkan. Några ytterligare föremål påträffades inte enligt G. Arwidssons skrivelse till Riksantikvarieämbetet.

Blecket är 56 mm långt, 35 mm brett och 0,5 mm tjockt. Runornas höjd varierar mellan 6 och 10 mm. Inskriften är inskuren på bleckets båda sidor, fördelad på fem rader på vardera sidan. Raderna skiljs åt av fyra inskurna linjer parallellt med långsidorna.

Den patinering som en gång funnits på bleckets framsida och som skyddat inskriften är till stora delar förstörd och den blottlagda metallytan dessutom vittrad, vilket gör inskriften på framsidan svårläst. Ytan på bleckets baksida är bättre bevarad, varför inskriften där är lättare att läsa.

G 278a. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

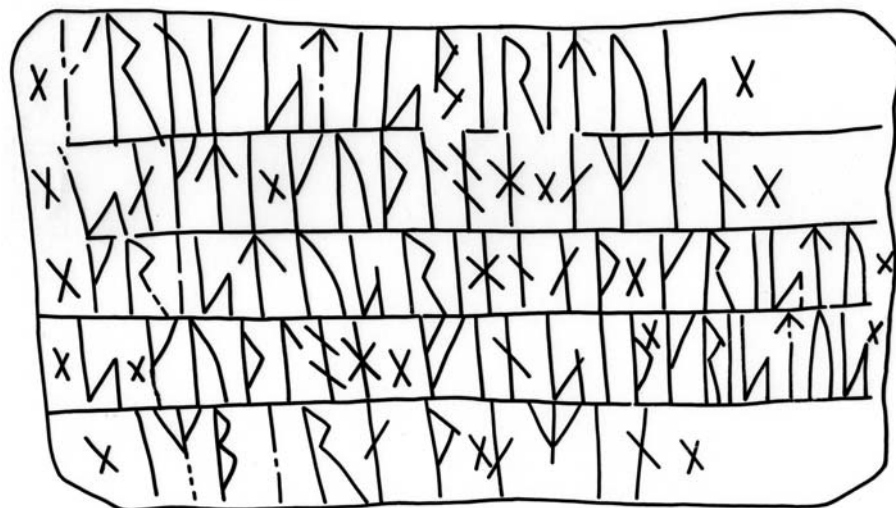
G 278a. Renritning av A. Boklund 1985.

Inskrift, framsidan:

× inomini tomīni nostrīasu kr- × | × sti × kupałoh × tomīni batris ×
           5   10   15   20   25   30   35   40   45
ip fili × kupałoh -biritus | × sakti kupałoh × amin × kruks | × ti
           50   55   60   65   70   75   80   85
batar × kruks ti filiūs ×
           90   95   100   105

G 278b. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

G 278b. Renritning av A. Boklund 1985.

Inskrift baksidan:

× **kruks ti sbiritus** × | × **sakti** × **kuploh** × **amin** × | × **kristus**
 110 115 120 125 130 135 140
rihnap × **kristu** × | × **s** × **kuploh** × **finsip** × **kristus** × | × **imbirap**
 145 150 155 160 165 170 175 180
 × **amin** ×
 185

*In nomine Domini nostri Iesu Christi, Guðlaug, Domini Patris et Filii,
 Guðlaug, Spiritus Sancti, Guðlaug, Amen. Crux [Chris]ti Pater, Crux
 [Chris]ti Filius, Crux [Chris]ti Spiritus Sancti, Guðlaug, Amen. Christus
 regnat, Christus, Guðlaug, vincit, Christus imperat, Amen.*

»I vår Herres Jesu Kristi, Gudlög, Herrens, Faderns och Sonens, Gudlög,
 (och) Den helige Andes namn, Gudlög. Amen. Kristi kors: Fadern, Kristi
 kors: Sonen, Kristi kors: Den helige Ande, Gudlög, Amen. Kristus har
 herraväldet, Kristus segrar, Kristus härskar, Amen.»

Till läsningen, framsidan:

Inskriften inleds med ett skiljetecknet i form av ett litet högt placerat kryss före 1 **i**. Det kan nu endast anas. Inskriftens övriga skiljetecken också i form av kryss. 1 **i** delvis bortvittrat. 4-5 **mi** täckta av ärg men säkra. Överärgning gör att vänstra bistavens spets i 6 **n** ej längre syns. Inga spår av stingning av 7 **i**. 8 **t** ej stungen. 10-12 **min** otydliga på grund av ärgning men säkra. 20 **a** vittringsskadad men säker, eftersom bistavens spetsar är bevarade. 23 **k** är fylld med ärg, nedre hälften av huvudstaven vittringsskadad. 24 **r** kraftigt vittringsskadad, bistavens spetsar saknas. Runan har öppen form. Av 25 **i** är övre delen och basen bevarade. Raden avslutas med kraftigt vittrat och endast delvis bevarat skiljetecken i bleckets övre högra hörn.

Rad 2: Andra och tredje ledet av 26 **s** framträder endast vid släpljus.

Huvudstaven bas bortvittrad i 27 **t**, likaså i 28 **i**. 29 **k** är till större delen täckt av ärg. Den är ej stungen. Runföljden 30-36 **uplohto** endast svagt

skönjbar till följd av vittring och ärgning. Inga spår av stingning i 41 **b**. En tunn spricka går snett nedåt höger från högra bistaven i 42 **a** och genom huvudstaven i 43 **t**. 44 **r** endast svagt skönjbar. Den har ej sluten form. Toppen och basen bortvittrade i 45 **i**.

Rad 3: 47 **i** överärgad, inga spår av stingning. Runföljden 48-52 **pfili** är täckt med ärg men väl synlig, medan 53-58 **kuploh** endast anas vid snedbelysning på grund av överärgning. Inga spår av skiljetecken efter 58 **h**. Av runa 59 anas nedre hälften av en lodrät stav, tredje ledet i en **s**-runa. Av 60 **b** är nedre hälften av huvudstaven och de två yttre vinklarna samt nedre spetsen av bistaven bevarade. 63-65 **itu** kan endast anas under ärgen. Efter 66 **s**, som har stolsform, finns inga spår av någon ristning.

Rad 4: Spetsen av vänstra bistaven i 70 **t** bortvittrad. 71 **i** endast delvis synlig på grund av överärgning. Inga säkra spår av skiljetecken efter 71 **i**, utrymme för ett sådant har dock funnits. Överärgning gör att 72-77 **kuploh** endast syns vid släpljus. 80 **i** ej stungen. 82-86 **kruks** syns endast vid släpljus. Efter 86 **s**, som har stolsform, finns inget spår av något skiljetecken.

Rad 5: Kanten av en skada kan vid belysning felaktigt uppfattas som ett avsiktligt skuret streck snett uppåt höger över huvudstaven i 87 **t**. En ojämn fördjupning invid huvudstaven mitt i 88 **i** är en vittringsskada. En sådan fördjupning innanför nedre bågen i 89 **b** bedöms vara en vittringsskada. 90-93 **atar** syns endast vid släpljus under mikroskop. Huruvida 93 **r** har haft sluten form eller ej kan nu inte avgöras. Runföljden 99-105 **tifiliu** endast svagt skönjbar men säker. Efter 106 **s**, som har stolsform, ett skiljetecken i form av ett kryss alldeles intill bleckets kant.

Baksidan:

Rad 1: Delar av huvudstaven och bistaven i 107 **k** är dolda av ärg. Nedre delen av huvudstaven ej synlig på grund av överärgning. Varje ögla i 115 **b** har dragits i två drag, det ena snett nedåt höger, det andra snett nedåt vänster. Inga spår av stingning. En tunn spricka löper över huvudstavens mitt i 119 **t** och fortsätter snett nedåt vänster genom rad 2.

Rad 2: En snedställ fördjupning mellan huvudstaven och bistaven i 128 **u** bedöms vara en vittringsskada. Nedre delen av huvudstaven i 129 **p** är vittringsskadad. Runföljden 133-136 **amin** är täckt av ärg men framträder vid släpljus. 135 **i** ej stungen.

Rad 3: Runföljden 137-139 **kri** är täckt av ärg, men syns vid släpljus, detsamma gäller 153-155 **stu**.

Rad 4: Bistavens övre del i 157 **k** är vittringsskadad. Runföljden 171-175 **istus** syns endast vid släpljus på grund av ärgning och vittring.

Rad 5. Huvudstavens nedre del vittringsskadad i 177 **m**. 178 **b** ej stungen, ej heller 179 **i**. Huvudstavens nedre del i 184 **m** så kraftigt överärgad, att den inte längre kan iakttagas. 185 **i** är inte stungen. På partiet av ristningsytan från skiljetecknet efter 186 **n** och fram till bleckets kortsida har inga runor varit inskurna.

Bogeinskriften återspeglar förtrogenhet med såväl latinsk skrift som skrift med runor och gör klar åtskillnad dem emellan. Den återger på flera punkter en äldre traditionell runortografi. Den använder inte dubbelskrivning (**inomini, nostriasu, fili** för *in nomine, nostri Iesu; filii*). Ristaren har använt den 16-typiga futharken. Många av bleckets runor är skadade av vittring men av 8 **t**, 29 **k**, 41 **b** och 80 **i** att döma har dessa runor också använts för *d, g, p* och *e*. Runan **h** används för *g* i *Guðlaug*.

Inskriften belyser också uttalet av latin. Den visar genom användningen av **p** att det klassiska latinets *t* i slutljud under nordisk medeltid uttalades frikativt efter obetonad stavelse, vilket inte framgår av skrivningarna med finalt *t* i latinska handskrifter (Se Knirk 1998, s. 490). Skrivning **kristus** avspeglar uttalet av *Christus*, medan det defekta **kruks ti** för *Crux Christi* möjligen kan förklaras av svårigheten att med runor återge kristogrammet *XP* för *Christus* i latinsk text. Runföljden **kruks** har skrivits som om den återger ett uttal. Den betecknar snarast Kristus' kors, eftersom namnet står i genitiv. Men den kan också markera korstecken och bero på att ordet *crux* utsades samtidigt som man gjorde korstecknet för ett heligt namn, t.ex. Treenigheten (Kilström, art. Korstecken i KLN M, sp. 209 f.). Så kan **kruks** i det medeltida blyblecket från Roskilde uppfattas. (Stoklund 2002, 254 f.) I medeltida manualen och missalen anges ofta sådana moment, där ett korstecken skulle utföras med ett *t*. Skrivningen med **a** i **iasu** för latinets *Iesu* (gen.) är anmärkningsvärd. I runinskrifter skrivs namnet äldst **iesus** och först senare **gesus**. Skrivningen med **g** beror förmodligen på mönster från latinska handskrifter (Jämför dock Snædal 2002, s. 207).

Mojnerbleckets ursprung är kan inte säkert bestämmas. Runristade amuletter var lätta att föra med sig och i Boge har det säkerligen samlats människor både från olika platser på Gotland och från områden utanför Gotland. Kvinnonamnet Gudlög, som är det enda språkliga inslaget av nordisk ursprung i inskriften, är väl företrätt som kvinnonamn i Sverige under vikingatiden och medeltiden (L. Peterson 1981, s. 30) och har av beläggsamlingen i SMP att döma varit mest använt i Svealand och Norrland. Däremot finns det inte belagt i gotländska runinskrifter och de i namnet ingående för- och efterlederna är endast svagt belagda på Gotland. Det kan tyda på att Gudlög inte kom från Gotland. Vad som kan vara ett tecken på en gotländsk utformning av själva texten är skrivningen **atar** för *Pater*, dvs med en skrivning **a** i ändelsen, något som är belagt i gotländska runinskrifter (G 115 och den nu försvunna G 168). Möjligen återspeglar det en vokaltharmoni. Tendenser till en

påverkan på ändelsvokal från stamstavelets vokal i forngutniskan har påpekats av Herbert Gustavson i *Gutamål II* (1948), s.71.

Fyndomständigheterna för blecket medger inte någon säker arkeologisk datering. Möjligheterna till en tidsbestämning får sökas i föremålet självt. Materialet i blecket ger viss ledning. Runbleck av koppar (eller brons) är i allmänhet förmedeltida eller höra till tidig medeltid, till skillnad från runbleck av bly, som är mer entydigt medeltida. Även runformerna ger en viss möjlighet till en datering. De har vikingatida karaktär och en jämförelse av formen för **o**-runan med dubbelsidiga bistavar snett nedåt höger med andra gotländska inskrifters visar en klar vikingatida dominans för denna form. Av tolv inskrifter, där formen med dubbelsidiga bistavar snett nedåt höger förekommer, är tio från vikingatiden. Av de säkra **s**-runorna i inskriften har alla utom två ett långt första led och lågt ansatt andra led. Två är stols-**s**. Ingen har den från andra hälften av 1200-talet på Gotland vanliga formen **ſ**.

Inskriften på Bogebläcket har en invecklad uppbyggnad, som är bildad av ofta förekommande fasta ordförbindelser. Den inleds med en formel, som förekommer i många slags ritualer och har sitt ursprung i en allmän trinitarisk formel. Efter den inledande formeln följer en snarlik kristologisk, baserad på den tre gånger upprepade runföljden **kruks ti**, som förmodligen skall förstås som *Crux (Chris)ti*, och liksom den föregående avslutas den med *Amen*. De två orden utgjorde en kraftfull ordförbindelse. Den avslutande formeln *Christus regnat, Christus vincit, Christus imperat* är välkänd i liturgihistorien. Genom de tre sammanhållande verben åskådliggörs Kristus allmakt och formeln brukades därför i liturgiska formulär, där Kristus makt skulle framhävas. Den kom att bli spridd både inom och utanför kyrkans värld och användes t. ex. såväl i den karolingiska kröningsritualen som i senmedeltida böner och besvärjelser. Skriven med runor förekommer den bl.a. på Odense-blecket (DR 204) och blyblecket från Bläsinge i Danmark (Stoklund 1986). Om denna formel se Stoklund a.a. s. 207 och där (not 49) anförd litteratur. Tretalet är markant i inskriften: tre

formler, tre i det närmaste synonyma verb, och den tre gånger nämnda Gudlög. En sådan hopning är inte ovanlig i bl.a. ontavvärjande formler. Bakom denna hopning av tretalet på Bogeblecket ligger säkerligen en strävan att uppnå en kraftigare verkan av inskriften.

Det går inte att bestämma den exakta avsikten med Bogeblecket förutom att det skulle lända Gudlög till nytta. Det kan ha varit avsett bäras av henne som en amulett till värn och skydd men det kan också ha varit en gravamulett som följt henne i graven.

279. Mojner, Boge socken

Fragment i mörkgrå/gråbrun sandsten, troligen av bryne, nu i GF, inv. nr 9260. Materialet är mörkgrå/gråbrun sandsten. Brynet kom till museet 1942 men inga fyndomständigheter har dokumenterats. I registret står endast: "Bryne köpt av Karlsson, Karl Erik, Laxarve, Boge, för 15 kronor. Av sandsten, fragmentariskt, kvadratisk snitt, på tre sidor försett med runor??. L. 2,4 Br, 2,2, Köp R 494. Laxar(v)e ligger ca en kilometer norr om Boge kyrka medan Mojner ligger strax söder om kyrkan. Eftersom brynet registrerades på Mojner måste det ha funnit uppgifter om att föremålet påträffats på den gårdens ägor.

Längd 3,2 cm, bredd 2,1 cm, största tjocklek 2,2 cm. Föremålet/brynet är i stort sett kvadratisk i genomskärning. Det är ristat på tre sidor och runornas höjd varierar mellan 9 och 15 mm. Ristat på tre sidor. Möjligen utgör den bevarade biten brynets vänstra ände med inskriftens början. Läsordningen är osäker men inleds här med den sida där inskriften är delad på två rader:

olgo : d...

5

rekuk...

10

þis...

hielpi

15 20

»...hjalpe...»

Till läsningen: Runorna är något nötta men i stort sett tydliga och säkra. Runa 1 **o** har dubbelsidiga bistavar, snett nedåt vänster, snett uppåt höger. 3 **l** är skadat i sin övre del av ett litet jack i kanten, den är tydligt stungen med en punkt. I runa 4 **o** är den övre bistaven säker, nedre bistaven är utnött och verkar vara ansatt vid huvudstavens bas, möjligen skall runan läsas **a/æ**. Strax under bistaven i 5 **l** finns två punkter som här läses som skiljetecken, runa 5 är tydligt stungen med en punkt på huvudstavens mitt. På nästa sida finns runorn **pis**, alla säkra, **p**-runan har en högt ansatt bistav och **s**-runan har gotländsk form. På den tredje sidan finns runorna 15-20 **hielpi**, alla säkra, 19 **p** är stungen med en punkt i den nedre öglan.

Inskriften är svår att datera med ledning av runorna men de stungna **d**- och **p**-runorna tyder snarast på en datering till medeltiden.

280. Pilgårds, Boge sn. Nu i Läns museet på Gotland.

Litteratur: F 18. W 9. P. A. Säve, hs 623:5, s. 729, s. 730, 731 ff. och s. 794, hs 625:11 i UUB, s. 166 (avbildning), Gotländska samlingar 5 nr 198 m, s. 794; G. A. Gustafsson, Nyfunnen runsten (i MBL 4. 1875) s. 42 f.; C. J. Bergman, Gotlands geografi och historia i lättfattligt sammandrag (1870), s. 105; G. Stephens, Pilgårdarunstenen i Boge socken på Gotland (i MBL 7. 1878), s. 543 ff., ONRM 3 (1884), s. 328 ff.; E. Brate och S. Bugge, Runverser (i ATS 10:1. 1887-1891), s. 44 (nr 10), s. 354 (nr 161); S. Bugge, Brev t. Pipping 7.6. 1903 (avtryckt som bilaga i SNF 2. 1911), En nyfunden gotländsk runesten (i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 11. 1900), s. 123 f.; S. Bugge och M. Olsen, NIÆR 1 (1891-1903), s. 36, 154, 274 not 3, 252, 530, 563, 571; S. Söderberg, Runor 8 (1891), H. Pipping, Brev t. E. Brate 5.9.1902 (ATA), Om Pilgårdsstenen (i Nordiska studier tillagnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag den 13 mars 1904. 1904), s. 175 ff. (Anmäld av A. Gebhardt i Zeitschrift für deutsche Philologie 37. 1905, s. 208 och av F.

Jónsson Nordisk tidsskrift for filologi 3. Årg. 13, 1904-05, s. 38); F. Braun, Dněprovskij porog runičeskoj nadpisi (i Sbornik archeologičeskich statej, podnesennyj Grafu A. A. Bobrinskomu.[”En Dnjeprfors i en runsk inskrift” i ”Festskrift för greve A.A. Bobrinskij]. Sankt Petersburg 1911), s. 270 ff., Über einen Dnjeperkatarakt in der Runenliteratur (i Der erste Baltische Archäologen-Kongress zu Stockholm. 1912), s. 439 ff.; T . J. Arne, La Suède et l’Orient (1914), s. 11, Det stora Svitjod (1917), s. 38 ff.; O. Montelius, Svenska runstenar om färder österut (i Fornvännen 1914), s. 102 f.; Schwedische Runensteine und das Ost-baltikum (i Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte, 1914), s.144; Vilhelm Thomsen, Det russiske rigets grundlæggelse ved nordboerne (i Sam. Afh.1.1919), s. 307 f.; O. von Friesen, Anteckningsbok nr 3, s.143 f. (13.7, 14.7 1924. UUB); Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s.156 f.; J. Sahlgren, Vikingerfarten im Osten (i Zeitschrift für slavische Philologie 8. 1931), 321, Vikingar i österled (i NoB 18. 1930-1931; omtryckt i Valda ortnamnsstudier. 1964, s. 55 ff.), s. 142 ff., Dnjeprforsarnas svenska namn (i NoB 37. 1949-1950; omtryckt i Valda ortnamnsstudier. 1964, s. 68 ff.), s.138 ff., Mera om Dnjeprforsarnas svenska namn (i NoB 38. 1951-1952; omtryckt i Valda ortnamnsstudier. 1964, s. 77 ff), s. 166 ff., Dneprforsarna. Genmäle till genmäle (i NoB 39. 1952-1953), s.153 ff.; J. Forssman, Probleme der Runenforschung (i Jahresbericht des Herderinstituts zu Riga 1939). Riga 1939, s. 93, Skandinavische Spuren in der altrussischen Sprache und Dichtung. München 1983, s.64, 68; M. Olsen, NIyR 1 (1941), s.151, not 1; A. Karlgren, Dneprfossernes nordisk-slaviske Navne (i Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Andledning af Universitetets Aarsfest November 1947. København 1947), s. 40 ff.; G. Moravcsik och R. R.Jenkins, Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio. Greek text and English translation. Budapest 1949; K-O. W. Falk, Dneprforsarnas namn i kejsar Konstantin VII Porfyrogennetos’ De administrando imperio. Lund 1951, s 129 ff., 135 ff., Dneprforsnamnen än en gång (i NoB 38. 1951-1952), s. 147ff., 153 ff.; W. Krause, Der Runenstein von Pilgärds (i Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philolog.-Hist. Klasse. 1952, Nr 3), s. 53-68, En vikingafärd genom Dneprforsarna (i Gotländskt Arkiv

1953), s. 7 ff., Die Runeninschrift von Alt-Ladoga (NTS 19. 1961), s. 562, Runen (Sammlung Göschen Band 1244/1244a. 1970), s. 106; H. Arman, Svear i Österviking (1955), s.152 f.; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (Palaestra Band 224. 1958), s. 32 not. 18, s. 164 (nr 193); E. Wessén, Om vikingatidens runor (VHAA, Filologiskt arkiv 6. 1957), s. 7, Runstenen vid Röks kyrka (VHAA, Filologisk-filosofiska serien 5. 1958), s. 70, Från Rök till Forsa. Om runornas historia under vikingatiden (VHAA, Filologiskt arkiv 14. 1969), s. 10; H. Ståhl, Färdvägsnamn (KLN 4, sp. 71 f); R. Otterbjörk, ”i buhi” och ”i silu : nur”. Två ortnamn på uppländska runstenar (i Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift 1961. 1962), s. 27 ff.; R. Jenkins m.fl, Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio II. Commentary. London 1962, s. 46; E. Ebel, Die Terminologie der Runentechnik (Göttingen 1963), s. 34; B. Loman, Rökrunorna som ett grafematiskt system (i ANF 80. 1965), s. 3, 6, 37 f.; L. Musset, Introduction à la runologie (1965), s. 405 f.; Gwyn Jones, A History of the Vikings. OUP 1968, s. 257 f., 1989 (2. utg. 1989), s. 257 f.; I. Sannes-Johnsen, Stuttruner i vikingtidens inskrifter (1968), s.116 ff. et passim; K. Düwel, Runenkunde. Stuttgart 1968, s. 67 f., Runenkunde 2., um einen Anhang vermehrte Auflage. Stuttgart 1983, s. 67, Runenkunde 3. vollständig neu bearbeitete Auflage. (Stuttgart-Weimar 2001. Sammlung Metzler 72), s.125, artikeln Pilgårds i Reallexikon der germanischen Altertumskunde, band 23 (2003), s.160 ff.; A. Liestøl, Runic Inscriptions (i Varangian problems. Köpenhamn 1970), s. 124; I. Olsson, Snäcknamn på Gotland (i Fornvännen 1972) s. 182 ff., Gotländsk natur och historia speglade i ortnamnen. 1979, s.101 ff.; P. Lundström, Lagunhamnarnas tid. (Sjöfartshistorisk Årbok 1970. Bergen 1971), s. 48 ff., De kommo vida... Vikingars hamn vid Paviken på Gotland. 1981, s.131 ff., Gotlandshamnar (i Gutar och vikingar, Stockholm 1983), s. 106 ff.; V. Reinhammar, Pronomenstudier (1975), s.168, Uppkomsten av svenskt *den här* (i SLM 1988. Uppsala 1989), s. 80 ff.; H.R. Ellis Davidson, The Viking Road to Byzantium (1976) s. 80 ff., E. Salberger, Mansnamnet på Hallfreda-stenen (i ANF 94, 1979), s.153, Tillnamnet på Simris-stenen 2 (i Sydsvenska ortnamnssällskapets Årsskrift 1979), s. 24, fiarri austarla do österfärder i runinskrifter (i

Studia Archaeologica Ostrobotniensis 1988. Jakobstad 1989), s. 80; I. Jansson, Gotland och omvärlden under vikingatiden - en översikt (i *Gutar och vikingar*.1983), s. 240, Warefare, trade or colonisation? Some general remarks on eastern expansion of the Scandinavians in the viking period (i P. Hansson, utg. *The rural viking in Russia and Sweden*. 1997), s. 24 ff., Östersjöländerna och vikingatiden (i K.Dahlbäck (red.), *Att förstå det mänskliga*. 2000), s.130; O. Pritsak, *The Origin of Rus'*. Volume One. Old Scandinavian Sources other than the Sagas. Harvard University Press 1981, s. 326, 373; Th. Snaedal-Brink och I. Jansson, *Gotländska runinskrifter* (i *Gutar och vikingar*.1983), s. 427 ff.; L. Hellberg, Hedendomens spår i uppländska ortnamn (i *Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift* 1986), s. 62 f.; M. Jonsson och S-O. Lindquist, *Vägen till kulturen på Gotland*. 1987, s. 74; E. Nylén, *Vikingaskepp mot Miklagård* (Stockholm 1987), s. 11; H. Beck & R. Rolle, artikeln *Dnjepr* i *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, bd 5 (1988; tryckt 1989); Konstantin Bagrjanorodnyj, *Ob upravalenii imperii. Teksty, perevod, kommentarij*. Redaktörer G. G. Litavrin & A. P. Novosel'cev. Moskva 1989. I kommentardelen, s. 323 f. not 35 om Aifur refererar E. A. Melnikova och V. J. Petruchin diskussionen om forsnamnen t.o.m. R. Ekblom 1951. D. Carlsson, *Harbours and trading places on Gotland AD 600-1000* (i *Aspects of Maritime Scandinavia AD 200-1200*. Roskilde 1989; C. Cucina, *Il tema del viaggio nelle iscrizioni runiche (=Studi e ricerche di linguistica e filologia, n.2)*. Rom 1989, s. 446 ff., 497 n. 45, 502 n. 89, 720; H. Williams, *Åsrunan Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*. 1990, s. 37 n., 38, *Till frågan om runsvenska dialekter* (i *Mål i sikte Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik*. 1996); M. G. Larsson, *Rusernas rike Nordborna och Rysslands födelse*. 1993, s.42; M. Wennersten, *Arkeologisk förundersökning Pilgårds 1:16 Boge socken Gotland*. RAÄ, UV-Visby Rapport 1995:23; L. Peterson, *Aft / æft, at och æftir* på de nordiska runstenarna - regional variation eller vad? (i *Mål i sikte Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik*. 1996), s. 243 ff.; R. Edberg, *Vikingar mot strömmen* (i *Fornvännen* 1996), s. 37 ff., *En vikingafärd genom Ryssland och Ukraina*. 1998 (=Sigtuna museers skriftserie 8), *Med Aifur till Aifur* (i *Fornvännen* 1999), s. 1 ff.;

Chr. Westerdahl, Maritim arkeologi – båtarkologi – i gungning (i Fornvännen 1996), s. 222 f.; E. Piltz, Det levande Bysans. 1997, s. 122; R. Löfvendahl, brev till H. Gustavson Runverket 13.7.1998; Séan McGrail, Ancient Boats in North-West Europe 1998, s.5 ff.; T. Noonan, The Islamic World, Russia and the Vikings, 750-900: the numismatic evidence 1998; H. Gustavson, Pilgårdsstenen och dess inskrift (i Gotländskt arkiv 2001) s. 17-32, omtryckt i H. Gustavson, Gamla och nya runor (2003), s.9-36; E. Melnikova, Skandinaviskie runic*eskie nadpisi: Novye nachodki i interpretacii : Teksty, perevod, kommentarij /kollla!/"Skandinaviska runinskrifter: Nya fynd, tolkningar, kommentarer"]; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16). 2002, s.53-60; S. Tesch, Stadsplan och stadsbyggnad i Siguna och Kiev (i: Olga och Ingegärd - Vikingafurstinnor i öst. Statens historiska museum 2004); E.Melefors, Några problematiska gotländska sockennamn (i: Namn och runo4 Uppsalastudier i onomasstik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006), s. 112 ff.

Äldre avbildningar: P.A. Säve, hs 623:5, s. 794, hs 625:11, s. 167 (foto i ATA); G. Stephens a.a. s. 328; S. Söderberg, a.a. (avritning av inskriften); H. Pipping, a.a., s.182 (foto av metallavtryck med uppmålning av runorna); O. Montelius, a.a. s. 102; E. Wessén, a.a. 1958. fig. 22 (foto I. Andersson); Th. Snaedal-Brink och I. Jansson, a.a. s. 428; Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild, Boge sn, Pilgårds. Foto Bengt A. Lundberg 25/5 1993, 3/3 1998 (RAÄ); H. Gustavson a.a. s. 18 resp. s.13; Th. Snædal, a.a. s. 55; R. Hejdström 2003 (Gotlands länsmuseum; foto i Klenoder i Gotlands fornsal, 2003, s. 39).

Runsten av ornerad typ. Den tillfördes 1875 Gotlands fornsal i Visby, där den registrerats med inventarienumret A 625 och med proveniensen "1871 funnen i en stenkalm i "Hemåkern" omkring 200 steg från gården [Pilgårds]". En kopia av stenen med uppmålning av inskriften finns i museet i Visby och i Statens historiska museum.

Enligt Gabriel A. Gustafssons rapportering av fyndet av Pilgårdsstenen i Månadsbladet 1875 hittades stenen i december 1870 av bonden Nyberg ”vid Möjner” på ägorna till gården Pilgårds, då man tog bort ett stenröse. Den låg där bland de andra stenarna. Om röset varit en gravhög eller ett vanligt odlingsröse kunde Gustafsson inte få reda på. Något annat anmärkningsvärt hade inte påträffats. Gustafsson nämner att en stor del av ristningssidan hade blivit bortnött. I en kommentar i Månadsbladet 1875 till Gustafssons artikel anger Hans Hildebrand att runornas anordning är märklig och att den antyder en icke obetydlig ålder. Enligt Per Anders Säve hittades stenen 1871 på Hemåkern i en stenkalm omkring 200 steg från gården. Intill fyndplatsen och några famnar från uthusen låg två stora ”gråstenar (med tyngd av af flera lass hvardera)” med ”slipare-refflor”. Den större av dem och med två räfflor brändes i stycken på stället och kördes bort, den andra med fem räfflor blev liggande kvar. Säve fick sent reda på fyndet och man anar i hans anteckningar en irritation över att Gustafsson inte med ett ord nämnt för honom eller för brodern Carl Säve om fyndet utan vänt sig direkt till Hildebrand, som genast ville ha runstenen förd till Historiska museet i Stockholm. Ägaren till Pilgårds, Johan Niklas Nyberg, skänkte dock stenen den 16 juni 1875 till Gotlands fornsal.

Den exakta fyndplatsen för Pilgårdstenen är inte känd, inte heller tidpunkten för fyndet. Enligt Gustafsson påträffades stenen av Nyberg år 1870, enligt P.A. Säve 1871, vilket kanske skall förstås så att den hittades respektive registrerades dessa år. Vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering på Gotland 1977 angavs en plats strax norr om den nordligaste gården i Pilgårds som fyndplats (fornlämning nr 97 i Boge sn). Lokaliseringen byggde på muntliga uppgifter av några ortsbor, som hade angivit att fyndplatsen skulle ha varit ett nu borttaget stenröse ute på gärdet norr om gården. Lägesuppgiften stämmer överens med vad Mårten Stenberger anger i en rapport till Riksantikvarieämbetet 1942 (RAÄ 3314/1942). Där uppger han att stenen enligt muntliga uppgifter skall ha varit rest invid landsvägen och ett hundratal meter norr om ett område med kulturlager (fornlämning nr 96) som Stenberger undersökte strax norr om Boge kyrka. Två svärdsliplingsstenar låg enligt P.A. Säve

intill stenröset, varav den ena förstördes medan den andra fick ligga kvar. Den eftersöktes förgäves vid inventeringen 1977.

Det är också ovisst hur stenen har varit placerad. Gustafsson angav att den låg bland andra stenar i ett stenröse och hittades då det togs bort. Om det rört sig om en gravhög eller ett odlingsröse kunde han inte få reda på. Några ytterliga fynd hade inte gjorts. Stenens litenhet och avsaknaden av ett egentligt fotstycke visade enligt Carl Säve att stenen har kunnat vara uppställd i ett speciellt byggt kummel, dock sannolikt inte ett gravkummel. Enligt George Stephens hade stenen aldrig varit rest, utan legat på gravhögen med den flata ristade sidan uppåt. Utifrån den undersökning av stenen som Hugo Pipping, Otto von Friesen m.fl. gjorde 1902 framförde von Friesen åsikten att stenen hade varit rest och att den runfria delen varit nedgrävd i jorden. Av inskriften framgår det att stenen varit upprest.

Arkeologen Erik Nylén har liknat Pilgårdsstenen med dess knubbiga form och ringa storlek med en pollare. Det kan därför vara värt att påpeka att vissa partier av ristningsytan är blanksliten och ger intryck av att ha uppkommit genom skavning. Nylén har muntligen påpekat (12/2 1998) att det skulle kunna tyda på att den har kommit att användas som förtöjningssten vid en båtlänning. Stenar av liknande slag används enligt honom fortfarande i gotländska båtlänningar.

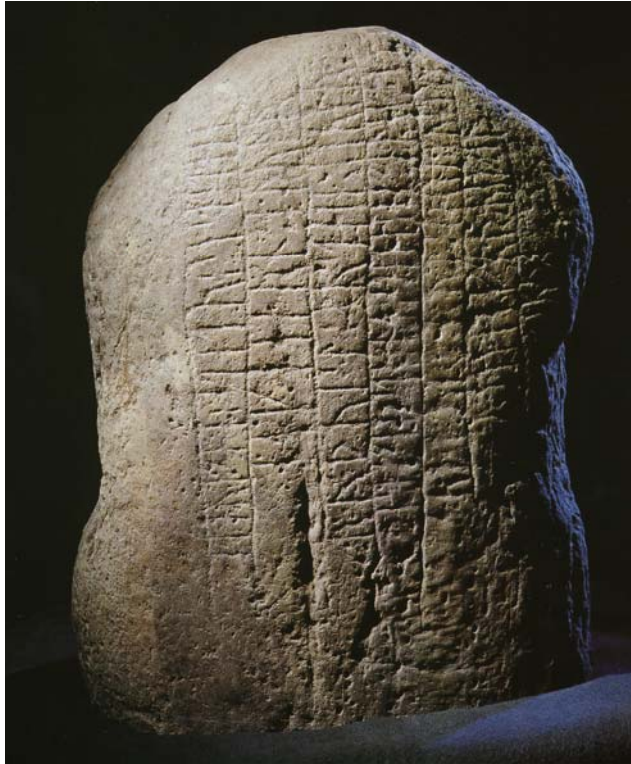
Materialet i Pilgårdsstenen är ljus svagt rödaktig kvartsit.

Riksantikvarieämbetets geolog Runo Löfvendahl undersökte Pilgårdsstenen den 10 juli 1998. Han konstaterade att stenen är ett rundslipat (isslipat) flyttblock, som uppenbarligen transporterats till Gotland inbäddat i inlandsisen. Stenens färg är ganska flammig med omväxlande rödvioletta och vita skikt, som kan vara rester av primär sedimentär lagring. Ljusare lager finns i de rödaktiga partierna. Materialet är kvartsit tillhörigt urberget och alltså främmande för Gotland. Exakt varifrån blocket kommer är ovisst. Kvartsiter av detta äldre slag finns enligt Löfvendahl på många lokaler i Fennoskandia. Stenen är inte avsiktligt tillformad, utan är isslipad och vittrad.

Ristningsytan har utsatts för kraftig förslitning efter det att inskriften huggits in och är på en del ställen blanksliten. På stenens baksida finns rester av lav. Denna sida har varit exponerad för luften.

Stenens längd är 60 cm, bredd 36 cm, omkrets vid mitten 98 cm. Inskriften är ristad i sju lodräta rader mellan åtta ramlinjer på stenens framsida och läses nedifrån och upp. Runornas höjd varierar mellan 30 mm (1 **b**) och 46 mm (24 **k**), kortkvist-**s** 13-14 mm. Ristningen är inhuggen på de övre två tredjedelarna av stenen, den nedre tredjedelen utgör stenens rotparti. Vissa delar av ristningsytan är så blankslitna att runorna där endast syns vid släpljusbelysning. Det gäller framför allt nedre delen av rad IV och större delen av rad V.

Rad I omfattar runorna 1-21, rad II runorna 22-34, rad III runorna 35-53, rad IV runorna 54-76, rad V runorna 77-97, rad VI runorna 98-111 och rad VII runorna 112-116. Det är egendomligt att inskriften börjar på så olika höjd i raderna. Det är förklarligt i fråga om rad II med hänsyn till de ojämnheter som finns i stenytan där, likaså i fråga om raderna VI och VII, men att ristaren inte utnyttjat ett nästan 3 cm och ett omkring 15 cm långt och slätt parti före de första runorna i raderna III och IV är anmärkningsvärt. Eftersom runorna och ramlinjerna har ristats lika djupt in i stenytan, är det inte troligt att några runor blivit bortnötta i dessa rader, då ju ramlinjerna finns kvar där. Sannolikt har ristaren börjat med ramlinjerna och därefter successivt huggit in runorna och därvid inte känt något behov att disponera inskriften så att runföljderna i ramarna började på samma höjd.

G 280. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

Inskriften (supplerad efter äldre läsningar, främst Söderberg, Pipping och Krause):

- I.   **biarfaa | statu | sis- stain**
               5   10   15   20
- II.   **ḥakbiarn | brupr**
               25   30
- III.   **rupuisl | austain | -muar**
               35   40   45   50
- IV.   **is af[a] | st[ai]n- | stata | aft | raf[a]**
               55   60   65   70   75
- V.   **su[b] fur[i] ru-s[t]aini | kua[m]u**
               80   85   90   95
- VI.   **uiti aifur | uifil**
               100   105   110
- VII.   **[ba]up [ūm]**
               115

Biartfánn steddur piso(?) stain Hegbiarn brýðr Rōðvisl, Oystain, -muar, es hafa staina steddur aft Rafn suðfyri Rufstaini (?). Kvāmu vit ī Aifur. Vīfill (bauð um).

»Denna sten, ljusglänsande, ställde Hegbjarn (och hans) bröder Rodvisl, Austain och Amund (?) upp, vilka har ställt upp stenar till minne av Ravn

söder om Rufstain(?). De kom vida in i Aifor. Vivil gav uppdraget (att göra färden ?)»

Till läsningen: Pilgårdsstenens mycket omdiskuterade inskrift är starkt sliten och delvis svår att läsa. Runornas former är i sig distinkta, bortsett från de fall där de är obestämbara genom förslitning. Runorna är mestadels av kortkvisttyp, dubbelsidiga bistavar i **a**- och **n**-runorna. Skillnaden i form mellan inskriftens **r**- och **u**-runor är tydlig. Bistaven i **u**-runan bildar en jämn båge, medan bistaven i **r**-runan gör en liten knyck in mot huvudstaven. Höjden för bistavens ansättning mot huvudstaven varierar, framför allt i fråga om **u**-runorna, där bistaven i ett fall utgår från huvudstaven nedanför dess mitt. De bågformade bistavarna i **f**-runorna är lågt ansatta, likaså den raka bistaven i **k**-runorna. Inskriftens **b**-runor har dubbelsidiga bistavar snett uppåt höger. Runan **h** tycks ha haft en bistav i form av en punkt eller ett kort tvärstreck på huvudstavens mitt. Den dubbelsidiga bistaven i **n**-runorna är huggna snett nedåt höger, den i **a**-runorna är tvärgående och riktad snett uppåt höger. Inskriftens **s**-runor består av en huvudstav som sträcker sig från övre ramlinjen till ramens mitt. Bistavarna i **t**- och **l**-runorna utgår från huvudstavens topp eller strax därunder. Bistaven i **m**-runorna består av en trekantig fördjupning i huvudstavens topp. Det går inte att avgöra om den från början bestått av två mycket korta bistavar, den ena snett uppåt vänster och den andra snett uppåt höger, eller av ett litet tvärstreck. Inskriftens skiljetecken består av två korta lodräta streck, den ena ovanför den andra.

I rad I är de första fem runorna svåra att tyda. Ramlinjerna sträcker sig 4 cm nedanför 1 **b**. I det partiet finns inga spår av runor. Ramlinjerna och runorna är genomgående lika djupt huggna i stenens ristning, varför några runor förmodligen aldrig varit ristade före 1 **b**. Enligt Pipping är bistavarna ytterst osäkra i 1 **b**. Otto von Friesen läste dock runan som **b** enligt Pipping. Wessén och Jansson såg inga säkra bistavar. Möjligen

fanns dock några skuggliknande spår. Runverket (H. Gustavson och Th. Snædal) konstaterade att huvudstaven är tydlig. 7 mm ovanför nedre ramlinjen löper en 7 mm lång bistav snett uppåt höger över huvudstaven. Parallellt med denna finns rester av ännu en bistav strax ovanför huvudstavens mitt. 2 **i** är grund men säker. Huvudstaven i 3 **a** är grund men säker, likaså bistaven som är mycket kort (8 mm) och ristad nästan vinkelrätt mot huvudstaven. Övriga **a**-runor i inskriften har liknande trubbig vinkel. I 4 **r** utgår bistaven från huvudstaven 1 cm nedanför övre ramlinjen. Den är ristad ganska rakt men gör en liten knyck inåt strax nedanför mitten. I 5 **f** är nedre bistaven ansatt nästan nere vid huvudstavens bas. 6 och 7 **a** är säkra. Efter 7 **a** skiljetecken i form av två korta lodräta streck. 8 **s**, liksom övriga **s**-runor har kortkvistform, deras längd varierar något (1,3 -1,8 cm). 9 **t** liksom övriga **t**-runor har ensidig bistav snett nedåt vänster. I 12 **u** är bistaven ansatt ett stycke ned på huvudstaven, bistavens övre del är något vittringsskadad. Efter 12 **u** skiljetecken i form av två korta lodräta streck. En liten fördjupning strax ovanför huvudstavens mitt i 14 **i** bedöms vara en naturlig fördjupning, ej en stingning. Snett nedåt vänster från huvudstaven i runa 16 och 6 mm nedanför övre ramlinjen går en punktartad 7 mm lång fördjupning. 2 cm nedanför denna fördjupning finns en mycket tunn och skarp parallell linje. Fördjupningen och linjen bedöms vara naturliga. Från mitten av den 39 mm långa huvudstaven går också två parallella, 4 mm långa streck snett nedåt höger. De kan vara rester av de ensidiga bistavarna i en **o**-runa. Intet skiljetecken efter runa 16. Stenytan med runorna 17-21 är skrovlig och ojämn. 5 mm nedanför toppen i 19 **a** finns en ojämn fåra snett nedåt vänster från huvudstaven, som ej är ristad. Efter 21 **n** inga spår av skiljetecken. Den nedre ramlinjen fortsätter 1,1 cm förbi 21 **n**.

I rad II börjar inskriften 6 cm högre upp än i rad I. Det finns inga spår av ristning före runa 22 **h**. En bred fåra strax ovanför och parallellt med nedre ramlinjen är naturlig och når fram till 27 **a**. Till vänster om 22 **h**

har den nästan formen av en urgröpning , vilket förklarar varför detta parti inte har utnyttjats av ristaren. Av 22 **h** återstår huvudstaven. Den är grund i sin nedre del, men kan där följas i fårans botten. På huvudstavens mitt finns två runda fördjupningar. Den nedre bedömde Runverket som avsiktlig och tolkade med tvekan runan som en **h**-runa med punktformad bistav. På P.A. Säves avritningar har runan formen av en långkvistruna **h**, där övre vänstra bistaven gått förlorad. Det fick Carl Säve att läsa runan som **n**. Den ”prick” som Söderberg ser på huvudstavens mitt bedömer han som tillfällig. Wessén och Jansson har på huvudstavens mitt sett en markerad fördjupning som enligt dem med all sannolikhet är huggen. 24 **k** har en rak bistav, ansatt nedanför huvudstavens mitt. De snett nedåt vänster gående bistavarna i 25 **b** är grunda, den övre något vittringsskadad. En punktartad utvittring finns mitt på 26 **i**. I 28 **r** är bistaven något utvittrad. Den utgår från övre ramlinjen, 1 cm till höger om huvudstavens topp. I 29 **n** är den vänstra bistaven (7mm) avsevärt kortare än den högra (13 mm). Skiljetecknet efter 29 **n** diffust på grund av utvittring. Bistavarna i 30 **b** är utvittrade men säkra. Stenytan mellan runorna 30-34 är vittrad och ojämn. I 31 **r** är bistaven ansatt ett stycke ner på huvudstaven, likaså i 32 **u**. Bistavens nedre del i 33 **p** går i ett naturligt veck i stenytan. Vecket fortsätter till höger in över huvudstaven i den följande runan, 34 **r**. Bistaven i denna runa är ansatt ett stycke nedanför huvudstavens topp. Efter 34 **r** inga spår av runor eller skiljetecken.

I rad III står första runan, 35 **r**, på samma höjd som 2 **i** i rad I. Inskriftsbandet börjar 4,5 cm framför 35 **r**. I den nedre ramlinjens förlängning finns en 6 cm lång spricka. I 36 **u** som är ganska bred är bistaven ansatt ett stycke ned på huvudstaven. En punktartad fördjupning mellan huvudstaven och bistaven är naturlig. Bistaven i 37 **p** är vittrad. 38 **u** har samma form som 36 **u**. I 42 **a** är huvudstavens bas mycket grund men kan skönjas vid släpljus. Spetsen av den högra

bistaven är bortvittrad. Lågt ansatt bistav i 43 **u**. 44 **s** grund och diffus. I 48 **n** är bistaven ytterst grund men framträder i gynnsam belysning.

Strecken i det följande skiljetecknet något snedställda. Av runa 49 kan en 4,9 cm lång huvudstav tydligt iakttagas. På huvudstavens mitt finns en ytterst grund, mjuk och bred fördjupning. Det finns inga säkra spår av några bistavar. Enligt Söderberg är mellersta delen av huvudstaven knappt skönjbar på grund av förslitning. Han förmodar att det här har funnits en **h**-runa. Det går nämligen en fördjupning nästan vinkelrätt mot huvudstaven och i den har möjligen en punktformad **h**-bistav gått förlorad. Wessén och Jansson bedömer huvudstaven vara djup och tydlig. Inga bistavar finns, runan alltså **i** enligt dem. Av runa 50 **m** är de nedre tre fjärdedelarna av huvudstaven tydlig. Där har inte funnits någon bistav. Toppen av runan är svår att bedöma på grund av vittring. Där anas rester av huggning, som bedöms vara rester av bistaven i ett kortkvist-**m**. Den möjligheten anförs också av Söderberg. Om det har funnits en bistav kan den endast funnits upptill enligt Wessén och Jansson. På högra sidan ser de två naturliga fördjupningar, varför det i så fall enligt dem inte kan ha varit en **m**-bistav. Till vänster om huvudstavens topp är stenytan skadad. I botten av en skada till vänster om huvudstaven anar de möjligen resterna av en **t**-bistav. Runverkets undersökningar visade att runan skall läsas som **m** med bistaven i form av ett litet vågrätt streck, punkt eller trekant. 51 **u** har en något ojämn form på grund av vittringsskador. Bistaven är ansatt långt ned på huvudstaven. Toppen av huvudstaven i runa 52 **a** är kilformig på grund av vittring. På huvudstavens mitt finns en linje, 1 cm lång, snett nedåt vänster, snett uppåt höger. Den är något längre på vänstra sidan om huvudstaven än på den högra. Runan läses med viss tvekan som **a**. På vissa fotografier ger runa 52 **a** intryck av att vara en kortkvistruna **n** med högt ansatt bistav på grund av två naturliga punktartade fördjupningar till höger om huvudstaven. Söderberg redovisar en huvudstav, någon bistav kan enligt honom inte iakttagas på den vittrade stenytan. Enligt Wessén och Jansson är huvudstaven tydlig, ingen bistav.

I 53 **r** är bistaven ansatt ett stycke ner på huvudstaven. Bistavens form visar att runan skall läsas **r** inte **u**. Två punkter efter 53 **r** är naturliga fördjupningar och ej något skiljetecken.

I rad IV går ramlinjen ner lika långt som i föregående rad och 54 **i** är ristad i nivå med 3 **a** i rad I. Före 54 **i** finns inga spår av runor eller skiljetecken i den ojämna och med vittringspunkter fyllda stenytan. Huvudstaven i 54 **i** är mycket grund, men framträder vid sidobelysning. Inga spår av någon bistav. P.A. Säve ("full-stora ritningen"), Söderberg, Pipping, v Friesen har läst den som **i**. 55 **s** är 1,3 cm lång, grund men säker. 56 **a** är grund och bistaven dessutom tunn; dock säkert **a**. I 57 **f** är huvudstavens mitt och övre bistavens ansättning mot huvudstaven borta i en förslitning och övriga delar av runan ytterst grunda. Av runa 58 återstår en 3,6 cm lång ytterst grund huvudstav. Till vänster om dess mitt finns några små ojämnheter i ristningsytan, till höger om huvudstaven inga spår av bistavar. P.A. Säve avbildar runan som en **r**-runa, och Söderberg anser sig kunna iakttaga nedre och övre delen av en **r**-bistav. Pipping läser runan som **a**, "Icke R", likaså von Friesen. Wessén och Jansson kan inte se några säkra spår av någon bistav. En bred fördjupning något över mitten på huvudstaven bedömer de vara naturlig. 59 **s** är tunn men tydlig. 60 **t** är mycket grund och vittringsskadad i toppen. Huvudstaven i runa 61 är grund och vittringsskadad i mitten. Inga säkra spår av någon bistav, möjligen kan spetsen av en vänster **a**-bistav skönjas. Av runa 62 återstår toppen och basen av huvudstaven; resten av huvudstaven bortnött. Bistaven i 63 **n** tydlig, huvudstaven delvis bortvittrad. Av runa 64 syns basen och toppen av huvudstaven som en skugga vid belysning. Vid dess mitt tre punktartade vittringar; inga säkra spår av bistavar. Strecken i det följande skiljetecknet är ytterst grunda. 65 **s** är säkert men ojämnt på grund av vittring. Bistaven i 66 **t** är endast delvis bevarad. Från huvudstavens mitt går en naturlig skåra snett uppåt höger fram till 67 **a**. 67 **a** grund men säker, den vänstra bistaven något kortare än den högra.

Till vänster om 69 **a** finns en kraftig punktformad skada, som når fram till det föregående runan, 68 **t**, och som tagit bort spetsen av vänstra bistaven i 69 **a**. I 70 **a** är huvudstaven vittringsskadad, av bistaven är endast rester bevarade i den vittrade stenytan. Nedre delen av huvudstaven i 71 **f** är vittringsskadad. I 72 **t** är bistavens spets bortvittrad. Strecken i det följande skiljetecknet är ytterst grunda. I 73 **r** är huvudstavens och bistavens nedre delar diffusa på grund av vittring. I 74 **a** är bistaven ristad i överkanten av en liten urgröpfung. 75 **f** vittrad men tydlig, bistavarna ganska raka. Runa 76 består av en 3,5 cm lång huvudstav, som är bred genom utvittring. Till vänster om huvudstavens mitt finns en grund fördjupning, likaså till vänster om huvudstavens topp. Till höger om huvudstaven finns inga spår av ristning i den ojämna och vittrade stenytan. Av tidigare granskare har Stephen uppfattat runan som **a**, likaså Pipping 1904 ("Bistafvarna till båda *a* något osäkra, den senare läses naturligtvis som vändruna"); von Friesen (1924) avbildar runan som en diffus kortkvistruna **a** och uppfattar den som vändruna för **n**. Wessén och Jansson fann inga spår av bistavar, varken **a** eller **n**, men anför att en bistav kan ha funnits i den ovannämnda fördjupningen.

Stenytan i rad V är starkt nött, i sin nedersta del blanknött. De flesta runorna kan bara skönjas vid släpljusbelysning. Den första runa som kan anas, 77 **s**, står i jämnhöjd med 3 **a** i rad I. Före denna runa finns inga spår av runor. Den övre ramlinjen börjar 7,5 cm före 77 **s** och den nedre strax före 78 **u**. 77 **s** består av en ytterst grund och diffus stav, som är 1,3 cm lång. I 78 **u** är huvudstaven kraftigt sliten och basen och toppen framträder bara som en skuggning. Den kraftigt vittrade bistaven är ansatt 1,5 cm ned på huvudstaven. Av runa 79 återstår några knappt skönjbara rester av huvudstaven i form av nåltunna linjer i basen och toppen och - vid gynnsam belysning - nedre ansättningen av en bistav till höger om huvudstavens nedre del. 1 cm till höger om huvudstavens mitt finns en 6 mm lång lodrät tunn linje. Om den hör till runan kan inte avgöras. Av 80 **f** återstår svaga spår av huvudstaven och ansättningarna

mot huvudstaven av två **f**-bistavar i form av två nåltunna linjer. Pipping anger 1904 att övre bistaven är så gott som utplånad. Inga säkra spår av någon huvudstav i 81 **u**. På platsen för en sådan finns en grund avlång slät fördjupning utan säkra spår av ristning. 1 cm nedanför övre ramlinjen utgår en klart skönjbar **u**-bistav från denna fördjupning. Bistavens övre del i 82 **r** är borta genom förslitning. På det 4 cm långa partiet mellan 82 **r** och 84 **r** finns inga säkra spår av någon runa. Söderberg anger inte någon runa här. Det gör inte heller Pipping 1902: ”Plats för en runa”, men väl 1904, då han anger att toppen av en **i**-runa är i behåll. Huruvida de två markanta runda fördjupningar som finns något till höger därom är naturliga eller avsiktliga kan nu inte avgöras. 84 **r** framträder som en mjuk skuggning vid släpljusbelysning. Bistaven är ansatt 6 mm ned på huvudstaven. 85 **u** är grund men säker. Bistaven är ansatt 8 mm ned på huvudstaven och dess nedre spets är bortvittrad. Av runa 86 ansas övre delen av en huvudstav i form av en nåltunn linje. Inga andra delar av runan är bevarade. Pipping avbildar 1902 en **f**-runa, där bistavarna endast delvis är bevarade, men anger 1904 att runan snarast är att läsa som **f** eller **p**. I von Friesens avritning 1924 består runan av en huvudstav samt en bistav på platsen för den övre bistaven i en **f**-runa. Wessén och Jansson skymtade en huvudstav och nedtill till höger ett stycke av en bistav som kunde vara en del av nedre bistaven i ett **f** eller bistaven i ett **p**. Vilketdera kunde inte avgöras, men **p** föreföll dem mer troligt. 87 **s** består av en 1 cm lång lodrät tunn linje som utgår från övre ramlinjen. Runa 88 består av en grund men säker huvudstav. På platsen för en **t**-bistav med spetsig vinkel mot huvudstaven finns en nåltunn linje, som skulle kunna vara rester av en **t**-bistav. Pipping återger den 1902 som **t**, men anger 1904 bistaven som knappast skönjbar. 89 **a** är grund men säker. 90 **i** grund och ojämn. 91 **n** skadad genom vittring, varigenom spetsen av vänstra bistaven gått förlorad. 92 **i** djup och tydlig. Därefter skiljetecken i form av ett litet lodrätt streck mitt emellan de avsmalnande ramlinjerna. 93 **k** litet med säkert, samma

gäller 94 **u** och 95 **a**. Runa 96 består av en 2 cm lång huvudstav. Ovanför den finns en urgröpning, som kan vara en rest av en utvittrad **m**-bistav. Enligt von Friesen är det en **m**-runa med en kort horisontal bistav vid huvudstavens topp. 97 **u** har ojämn form. Stenytan är här ojämn och skrovlig och någon ristning kan inte iakttagas efter 97 **u**.

Inskriften i rad VI börjar med 98 **u** i jämnhöjd med 6 **a** i rad I. Det beror på att stenens form och skador i dess kant har gjort stenytan längre ner olämplig för ristning. Övre delen av 98 **u** är kraftigt försliten och toppen är borta i en punktartad skada. 99 **i** är vittringskadad på mitten. 100 **t** grund men säker, runans topp når inte ramlinjen. 101 **i** vittringskadad i toppen. I 102 **a** är bistaven något utvittrad men säker. 103 **i** är bred på grund av utvittring, detsamma gäller huvudstaven i 104 **f**. Huvudstaven i 105 **u** är grund men säker, bistaven är ansatt nedanför huvudstavens mitt. 106 **r** säker, men diffus på grund av vittring. Strecken i det följande skiljetecknet är ytterst grunda och tunna. Bistaven i 107 **u** är ansatt strax ovanför huvudstavens mitt. Runan är liksom 108 **i**, 109 **f** och 110 **i** tydliga. 111 **l** är grund men säker. På grund av att en skåra i nedre ramlinjens förlängning svänger in mot 111 **l** kan runan vid viss belysning uppfattas som en **þ**-runa.

Den första runan i rad VII, runa 112, står i jämnhöjd med 10 **a** i rad I. Den består av en grund och diffus huvudstav som är ristad i den övre kanten av den kraftiga kantskadan vid stenens högra sida. Från den övre delen av huvudstaven går ett 5 mm långt streck snett uppåt höger och från dess mitt ett liknande diagonalt streck snett uppåt höger. De kan vara avsiktligt ristade. Runan i så fall en **b**-runa med bistavarna snett uppåt höger. Runa 113 består av en tydlig huvudstav som är kraftigt utvittrad. Snett nedåt vänster vid huvudstavens mitt finns ett 8 mm långt streck med "vass" botten, som inte är lika djupt som huvudstaven. Inga

spår av någon bistav till höger om huvudstaven. Om strecket är avsiktligt rör det sig om en **a**-runa med en ensidig bistav snett nedåt vänster. 114 **u** är utvittrad men säker. Med tanke på formen kan runan knappast läsas som en **r**-runa. 115 **p** består av en 2,3 cm lång huvudstav samt en utvittrad bistav. Huvudstaven har inte ristats ned till den nedre ramlinjen, utan slutar vid bistavens nedre ansättning. 7 mm till höger om 115 **p** finns en 3,1 cm långt utvittrat ristat streck som går från övre ramlinjen till den nedre. Strax nedanför mitten av strecket finns en punktartad skada och strax nedanför toppen en liten vittrad fördjupning. Snett nedåt vänster från streckets mitt går en 2,2 cm lång tunn och ojämn ritsa. Dess övre del ger inte intryck av att vara avsiktligt ristad. Vilket däremot dess nedre del kan vara. Den nedre ramlinjen fortsätter inte förbi det utvittrade strecket. Strecket skulle kunna vara en avslutning av ramen. Eftersom sådana avslutningar saknas i övrigt, rör det sig snarast om en bindruna **um** med **u**-bistaven till vänster om huvudstaven och **m**-bistaven i form av ett litet vågrätt streck strax under huvudstavens topp.

Tidigare läsningar:

Carl Säve 1875 (utifrån avbildning av P.A. Säve):

tiarfan:statu sisi stain

nak:biarn:bruþr

rupuisl:austain:itri us

...afr...aft laf:i

...asn i:kuaiu

...aifui uifiu

...??

George Stephens 1877 (med uppdelning av orden utifrån hans tolkning av inskriften och skiljetecken insatta utifrån hans avritning):

: iaiuka a:statu:si:sa stain:

:ufur sar kiarn:brupur

rupuisl:astain:imunu:

kifr stain:þis skal lifa:lika

rupuisl brupr:sini:kuni

runa:ifur:uifil:

fiupe

Sophus Bugge 1891 (utifrån underlagsmaterial från Adolf Noreen och Gabriel Gustafsson; de osäkraste ställena sätter Bugge inom klammer):

[at] ufaa:statu:sisostain

[au-ub] hakbiarn:brupr

rupuisl:austain:imunu

is[a]f[r]stain:statuaftlifa

..[m] ..ur.ru.[:] staini:kuapu

uirai:fur:uifil

bium

Sven Söderberg 1891 (anteckningar jämte avritning):

--auf-a:stat-:sisistain

iakbiarn:brupr

rupuisl:austain:hmu-r

isafr-stain- stata:aft:l-f-

ur...ru-siani:kuap-

uitiaifur:uifil

ius-

Hugo Pipping (tillsammans med bl.a. Otto von Friesen 1902, publicerad i *Nordiska studier* 1904; de osäkraste runorna har Pipping satt inom parentes):

(b)i(ar)faa:statu:sis(i)stain

hakbiarn:bruþr

rupuisl:austain:(i)mu(i)r

isaf(a):sta(i)n(a):stat(a):aft:r(a)f(a)

su(b)fur(i:) ru(-)s(t)aini:kuamu

uitiaifur:uifil

baupum̂

Otto von Friesen 1924:

[l]i[a]ufaa:statu:sisi stain

hakbiarn:bruþr

rupuisl:austain:i mu[n]u

[st]afi[ʀ]:staini:stata:aft raf[n]

su[n] fur·ru·staini:kuamu

uitiaifur:uifil

[k]arpi

Krause 1952:

biarfaa:statu:sisostain

hakbiarn:brupr

rupuisl:austain:imu(n)r

isafa:staina:stata:aft:rafa

supfuri:ru(f)staini:kuamu

uitiaifur:uifil

baupu($\widehat{m}$)

Wessén och Jansson 1954:

i-rf-a:st-tu:sisistain

akbiarn:brupr

rupuisl:austain:i-uiu

saf-:st--n-stata:aft:raf-

u--ur...ru-s-aini:kua-u

uit-aifur:uifil

--up

Runverkets undersökning (H.Gustavson och Th. Snædal, 22.9. 1982):

biarfaa:statu:sisi stain

-akbiarn:brupr

rupuisl:austain:-muar

-saf-:st--n-:stata:aft raf-

su- fur...ru-s-a-ni kuamu

uitiaifur:uifil

...up-

De första försöken till tolkning av Pilgårdsstenens inskrift gjordes av Carl Säve 1875. Han undersökte dock aldrig själv stenen utan byggde på den ”full-stora ritning” som han fått av brodern. Han är ganska pessimistisk inför möjligheterna att tolka hela inskriften, även om upprepade granskningar torde kunna leda längre. Dispositionen av ristningen (inskriften i raka rader, inte i en slinga) och runornas form och avsaknaden av stungna runor talar för att inskriften är gammal, medan användningen av skiljetecken mellan orden är ett något yngre drag. Han placerar den därför tidsmässigt något efter Tjängvidestenen. Stenens storlek och avsaknaden av fotstycke talar för att den kan ha varit uppställd på ett uppbyggt stenkummel. Den har knappast varit begravd med den döde. I fråga om själva inskriften anför han ett antal alternativa förslag till läsning och tolkning, vilkas svagheter han är medveten om. Han tycker sig på olika ställen i inskriften kunna identifiera ett antal personnamn. Om några ord gått förlorade i inskriftens början kunde det tänkas att de fem orden före ordet **bruþr** vore namnen på fem bröder men han anser sig inte på något begripligt sätt kunna kombinera dem med namnen *Rupvisl* och *Austain* i tredje raden. I runföljden **sisi stoin** ligger det nära till hands att **sisi** står för *sa-si*, om det vore nom. sg. av ett pronomen demonstrativum till slutordet *stain*. Ordet **statu** måste vara ett verb, imperfekt pluralis, men är svårt att förklara om det inte hör samman med följande subjekt i flertal, möjligen svarar det mot ett *sta(n)tu*, *standu*, men borde i så fall ha varit ett ”standa, 3 pl.praes”. Med ett konstaterande av inskriftens bristfälliga skick anser sig Carl Säve inte kunna få ut något begripligt av den.

I juli 1877 undersökte George Stephens inskriften på Pilgårdsstenen utan att, som P.A. Säve uttrycker det, mycket lyckas i tolkningen. Den publicerades i Månadsbladet 1878 och i ONRM 1884. Stephens förslag till tolkning är snarast av lärdomshistoriskt intresse och innebär inte något framsteg ur tolkningssynpunkt jämfört med bröderna Säves tolkningsförsök.

Sven Söderberg dokumenterade inskriften 1891 i sin anteckningsbok Runor 8 i form av en noggrann läsning av de enskilda runorna och en avbildning av ristningsytan jämte inskriften samt en fragmentarisk avritning av vissa runföljder. Han har inte lämnat något förslag till tolkning. Sannolikt har han uppfattat de fem sista runorna i **sisistain** som *stain* och att den andra raden innehållit ett mansnamn och appellativet *brýðr*. Tredje raden har han förmodligen uppfattat som *Róðvisl, Oystain hiuggu*. I övrigt ger hans dokumentation inte någon ledning till hur han uppfattade inskriften.

Sophus Bugge har ett omfattande resonemang om Pilgårdstenens inskrift i *Runverser*. Han uppfattade inskriften som versifierad och återger den ”fonetiskt” försöksvis :

[At] *Úfa staddu*
sissá, stain
 [auk ub] *Hagbiarn brýþr*
Hróðvisl, Oystainn
ai munu, es [afr]stain
staddu aft, lifa
 ....
or[ð]ró[m] staini
kváðu veRa í
fyr Vífill biós um.

Enligt Bugge skulle inskriften kunna översättas: ”Efter Uve og over Hagbjörn satte deres Brödre Rodvisl och Øystein denne Sten. Altid skulde de, efter hvem de har sat denne Sten, leve (i Mindet). Man har sagt, at der er Navnkundighed i en Sten (Ordsproget siger, at Mindesten taler lydt). För (disse Maend) udførte Vivil dette.” Bugges tolkning av inskriften innebär ett framsteg jämfört med Säves och Stephens. Själv betecknade han dock sin läsning och tolkning som ”ravgal” efter att ha tagit del av Hugo Pippings läsning och tolkning av inskriften.

Pippings läsning och tolkning av inskriften på Pilgårdsstenen inledde ett nytt skede i förståelsen av inskriften. Han hade under en period i början av 1900-talet ägnat tid åt att studera och försöka tolka inskriften och publicerade en läsning och tolkning 1904. I ett brev till Erik Brate 1902 meddelar han att de äldre läsningarna är alltför felaktiga för att kunna tjäna som underlag för några hypoteser. I första raden finner han runorna **faa** fullkomligt säkra och läser det andra **a** som en vändruna, dvs som **n**, och tror att det här föreligger en ack. sg. mask. som bestämning till **stain**. Andra ordet läses **statu** och skall förstås som *steddu*, inte *staddu* som Bugge vill. Före *Hegbiarn* i andra raden har det sannolikt inte varit några runor inristade, om det verkligen stått något där, gissar han på **pair**. Läsningen av ordet efter *Oystain* är mycket osäker. Det omfattar högst fem runor. Början av fjärde raden läser han som **isafa:staina:stata:aft** och tolkar det som *e(s) hafa staina stedda aft*. Det därpå följande ordet kan möjligen läsas som **lifa**. I femte raden står enligt Pipping **sup fur rufstaini:kuamu**. Mellan det första och andra ordet finns plats för en runa. Han transskriberar runföljden med *supr fyr Rufstaini kuamu*. Sjätte raden har **uitiai**, medan sjunde raden kan läsas på många sätt. Ett alternativ är **baupum**, ett annat **bausum**.

Pipping delgav även Sophus Bugge sin läsning och sitt förslag till tolkning i ett brev 1903. I svarsbrevet tar Bugge upp några frågor, bl. a. om inskriftens första ord kan ha varit *hiar* och om det före första ordet i andra raden kan ha stått ett *pair*. Han ger därefter ett förslag till översättning av translitterationen **viti ai for** i rad 6 och av runföljden i rad 7: ”De skal söge til Aifur; dette Ombud (eller Opdrag) gav Vivil.” Formen *viti* är då presens konjunktiv 3 pers. plur. av *vitja*, ‘söka, hemsöka, uppsöka’, här konstruerat med ackusativ. I fråga om rad 7 anför Bugge att det fornnordiska *bjóða um* betyder ‘ge ett uppdrag’. Inskriftens **aifur** tror han står för det hos Konstantin Porphyrogenitos förekommande svenska namnet på den fjärde forsen i Dnjepr: *Aifor*. Enligt Bugge förhåller det sig väl så att de fyra män som reste minnesstenen var bröder. I vilket förhållande de stod till Ravn, som

stenen rests till minne av, är osäkert. Han kan ha varit deras bror. Det sägs också att de rest flera stenar till minne av Ravn, förmodligen söder om Rufstain.

Hugo Pippings mångåriga arbete med Pilgårdsstenens inskrift resulterade i uppsatsen *Om Pilgårdsstenen* i festskriften till Adolf Noreen 1904.

Han återger inskriften på normaliserad forngutniska på följande sätt:

Biarfán steddu [sisi?] stáin Hegbiarn brýðr Róðuisl, Oystainn, - -, es afa staina stedda aft Rafn suð fyrí Rufstaini [Róðstaini?]. Kuámu vítt í Aifur.

Vífill bauð um. Det ger enligt honom följande översättning:

”Bjartmålad restes [- -?] sten af Hegbiarn och hans bröder Ropuisl,

Oystain, [- -?], som hafva rest stenar efter Rafn i söder vid [Rufstain?].

De kommo vida till Aifur. Detta uppdrag gaf Vífill”. I en not till den

näst sista meningen anger han att den på ett mer exakt språk skall

återges ”De foro vida och kommo ända till Aifur”. Pippings

sammanfattande uppfattning av inskriften är att fyra bröder på uppdrag

av Vivil gjort en lång resa söderut och därvid besökt Rufstain och Aifur.

Vid Rufstain har de rest stenar efter en man vid namn Ravn. Det är

osäkert om Ravn varit deras reskamrat, som dött på vägen, eller om de

gjort resan enbart för att resa minnesvårdarna. Till minne av sin

expedition har de rest stenen invid hamnen i Slite. Hamnen har sannolikt

varit resans slutpunkt men kan också ha varit en viktig anhalt på deras

resa hem.

Det dröjde nästan femtio år innan Pilgårdsstenens inskrift på nytt

ägnades en mer ingående behandling. Wolfgang Krause undersökte

inskriften år 1950. Hans avsikt var att utifrån inskriftens tidigare

behandling i den vetenskapliga litteraturen och utifrån den egna

undersökningen presentera en kortfattade samlad överblick av det som

han tyckte var väsentligt och riktigt eller åtminstone berättigt i tidigare

tolkningar och att översiktligt presentera problemen i inskriften. Sin syn

på Pilgårdsstenen och dess inskrift presenterade han i

Vetenskapsakademin i Göttingen i december 1951 och behandlade då

läsning och tolkning av inskriften, dateringen av den, sin principiella syn

på Dnjeprforsarnas namn och då framför allt på namnen på den fjärde

forsen, d.v.s. *Aifor* och *Nenasyteć*, hos Konstantin, och kopplingen av dessa två namn till ortsuppgifterna i inskriften. Identifieringen av inskriftens *Rufstain* med *Rvanyj kamen*, en sten inom den första avsatsen i forssystemet *Nenasyteć* i Dnjepr, och identifieringen av inskriftens *Aifur* med detta forssystem, som hos Konstantin benämns Ρωσισιτὶ μὲν Ἀειφόρ Σκλαβηνιστὶ δὲ Νεασήτ (dvs 'hos ruserna *Aifor* men hos slaverna *Neasēt*'), finner han helt övertygande.

Krauses översättning till tyska lyder "Hellbemalt stellten diesen Stein auf Hegbjarn und seine Brüder Ropvisl, Oystain (und) Emund (oder: Amund), die Steine aufgestellt haben zur Erinnerung an Rafn südlich vor Rufstain. Sie kamen weithin in (den) Aifor; Vifil gab den Auftrag".

Avslutningsvis redovisar Krause tillkomsten av runstenen och hur själva inskriften skall förstås. Fyra till namnet kända bröder har i närheten av Pilgårds rest en stenkalm, som kröntes av runstenen. Till vems eftermäle minnesmärket rests framgår inte direkt. Däremot sägs det att de fyra bröderna rest stenar söder om *Rufstain* till minne av en viss *Ravn*. Vem denne *Ravn* egentligen var vet vi inte, men han var säkerligen en man som tillsammans med bröderna befarit Dnjepr och funnit döden där. Hade han som *Karl* i runinskriften på *Berezanj*-stenen varit en partner så hade bröderna säkert angett detta. Vidare vore det anmärkningsvärt om just fyra bröder hade gått samman för att hedra en kamrat, som inte var nära släkt till dem, med ett monument vid *Rufstain* och dessutom med en runsten på Gotland. Krause vill därför snarast se *Ravn* som den femte brodern. För talar också enligt honom det allittererande namnskicket *Hegbjarn*, *(H)ropvisl* och *(H)rafn* samt *Oystain* och *Emundr* (alternativt *Amundr*). Även inskriftens slutrad *Vifill baup um* bereder svårigheter. Den anger knappast ett uppdrag att resa minnesstenar, och tanken att en utomstående givit bröderna i uppdrag att resa minnesstenar efter deras bror är inte trolig. Sannolikt har bröderna på eget initiativ svarat för detta. Krause pekar också på valet av verb. Man har inte valt verbet *biþia*, som uttrycker en enstaka begäran, utan *biūþa* med dess koppling till att inneha besluts- och befallningsmakt. Enligt Krause torde det bäst återges med att *Vifil* var anföraren ("Vifill hatte das Kommando").

Det historiska förloppet kan ha varit följande enligt Krause. I början av juni någon gång i slutet av 900-talet var några varjagerfarkoster på väg nerför Dnjepr från Kiev. Man hade passerat den första stora forsen och närmade sig nu den farliga forsen *Aifor*, ”den ständigt häftiga”, som de ukrainska invånarna kallade *Nejasyt’*, ”den omättligen”. Man brukade släpa båtarna på land förbi forsen, men riskerade då överfall från fientliga bakhåll. Vivil, som hade befälet, ville nu pröva det omöjliga, nämligen att betvinga *Aifor* med båt. Man lyckades också med åtminstone en båt komma ett bra stycke (*vítt*) in i *Aifor* (*í Aifor*) och tycks ha passerat den första forsavsatsen *Rufstain* (*Rvanyj Kamiń*). Därefter skedde olyckan söder om *Rufstain* och Ravn omkom. Hans fyra bröder Hägbjörn, Rodvisl, Östen och Emund (eller Amund) reste enligt gammal sed minnesstenar i närheten av olycksplatsen, dvs söder om *Rufstain*. När de så återkom till det gotländska hemlandet reste de också där en minnessten efter Ravn men också till minne av det djärva företag som de hade genomfört på Vivils uppdrag. Och tyngdpunkten i minnesinskriften tycks ligga i omnämmandet av detta företag. Krause återkom 1953 till Pilgårdsstenen i en mer populärt utformad uppsats *En vikingafärd genom Dnjeprforsarna* i Gotländskt arkiv. Uppsatsen innebar inte någon förändring i fråga om helheten, vilket klart framgår av Krauses översättning: ”Bjartmålad uppställde denna sten Hegbjarn och hans bröder Rodvisl, Oystain och Emund (el. Amund), som hava uppställt stenar till minne av Ravn söder om Rufstain. De kommo långt i Aifur. Vivil gav uppdraget.” Den förnyade undersökning som han hade gjort 1952 talade för att det inte funnits några runor före det första läsbara ordet **hakbiarn** i andra raden. Den djupa avflagringen i stenytan framför ordet syntes honom ha funnits redan innan runorna anbragtes.

Krauses tolkning har legat till grund för senare behandlingar av Pilgårdsstenen och dess inskrift. Omeljan Pritsak (1981) daterar Pilgårdsstenens till den period, då de svensk-norska runorna smälte samman med de danska. Den berör en färd från Gotland som gick genom forsarna i Dnjepr. Fyra ”bröder” var utsedda av Vivil,

förmodligen en handelsman eller militär ledare, att med sitt skepp segla genom Dnjeprforsarna och att finna en väg förbi den farligaste av dem, *Nenasyteć*, Νεασήτ hos Konstantin Porfyrogenitos . De trängde framgångsrikt fram till denna fors, men i kampen att klara dess första del, den så kallade *Rvanyj kamiń* (Rufstain) förlorade Ravn, en av deltagarna, livet. Söder om *Rvanyj kamiń* reste hans ”bröder” ett gravmonument över honom, och vid hemkomsten Gotland reste de Pilgårdsstenen som ett minnesmärke efter honom. Pritsak tycks mena att de fem männen egentligen inte varit bröder utan kompanjoner i en expedition med Vivil som ledare. Carla Cucina (1989) bygger också på Krause i presentationen av Pilgårdstenens i sin tematiska framställning av färderna i runinskrifterna Hon betonar i ännu högre grad än Krause inskriftens originalitet och att dess formulering så tydligt avviker från den på vikingatidens runstenar gängse. Även Mats G. Larsson (1993) följer Krause med vissa avvikelser. Andra radens **brupr** återges med ”broder” - förmodligen ett tryckfel - och sjätte radens **uitiaifur** översätts med ”vida till Aifur”, ovisst varför.

Några forskare har haft en avvaktande eller kritisk inställning till möjligheten att nå en säker tolkning av Pilgårdsstenens inskrift. Redan Carl Säve ifrågasatte möjligheterna att komma fram till en tolkning av inskriften. Finnur Jónsson ifrågasatte 1904 Pippings tolkning ”*de kom vidt (og helt) til Aifur*”, eftersom prepositionen *i* i så fall inte skulle ha använts utan prepositionen *til* med genitiv eller *á* med dativ. En användning av *i* kan bara ha betytt att de fallit eller störtat i forsen, vilket inte kan ha varit avsikten med uttrycket. Jónsson ställer frågan om det i **uitiaifur** kanske döljer sig ett uttryck som *vitja i fōr*. Han finner även den sista raden i inskriften föga naturlig. Sahlgren instämde 1931 i Jónssons uppfattning utan närmare precisering. I artikeln *Dneprforsarna* i NoB 39 (1952-53) fann han av flera skäl Krauses tolkning förfelad. Orden vitt och vida betyder aldrig ’långt’, och konstruktionen *bauð um* är osannolik och utan paralleller och det ord som rimligen borde ha använts i detta sammanhang vore verbet *biðia*. Runorna i rad 6 och 7 bör i stället tolkas *Vit, Iævur Vivill, bauðum*, dvs. ”Vi två Jævur och Vivil beställde (ristningen)”. Dnjeprforsen *Aifor* har alltså aldrig blivit

nämnd på Pilgårdsstenen enligt Sahlgren. Men en skrivning **iaifur** för *Iævur* (runsv. *Iofurr*) är inte övertygande med hänsyn till skrivningarna av de drygt tio kända runbeläggen av namnet. Att det i några runinskrifters resarformler ingående verbet *biðia* nödvändigtvis skulle ingå i den föga stereotypa inskriften på Pilgårdsstenen är inte givet.

I ett anförande vid ett symposium 1968, publicerat 1970, om de nordiska folkens förbindelser österut anförde Aslak Liestøl att inskriften på Pilgårdsstenen är alltför svårläst ("far too indistinct") för att tillåta en koppling till en färd på Dnjepr. Mera naturliga och nyktra tolkningar kan göras utifrån de läsbara delarna av inskriften. Troligen har inskriften inte alls någon anknytning till vikingafärder österut. Liestøls uppfattning grundar sig förmodligen på självsyn. Något förslag till tolkning publicerade han dock inte och några anteckningar av hans hand om Pilgårdsstenen finns inte vid Runarkivet i Oslo.

Det intresse som W. Krauses tolkning av inskriften väckte bidrog säkerligen till att Elias Wessén och Sven B. F. Jansson ingående undersökte inskriften 1954. Deras läsning reflekterar i viss mån Krauses tolkning. Någon egen tolkning gjorde de inte, deras avsikt var en noggrann dokumentation. Av den första runan syns enligt dem en huvudstav och möjligen skuggliknade spår av bistavarna i en **b**-runa.

Huruvida runorna 3, 6 och 10 skall läsas som **a** eller **e** kan inte avgöras med säkerhet. Runa 54 består av en mycket grund huvudstav. I runa 58 är huvudstaven tydlig, inga spår av bistavar. En bred fördjupning över mitten av allt att döma naturlig. Större delen av huvudstaven i runa 61 är tydlig, mitten skadad. Av runa 62 syns en tydlig huvudstav.

Huvudstaven i runa 64 är mycket grund, vid dess mitt en skada. Av runa 76 syns en huvudstav, inga spår av någon bistav. En sådan kan dock ha funnits till vänster om huvudstaven, där en fördjupning finns. Av runa 77 finns spår som visar att den kan ha varit **s**. Förutom en huvudstav kan möjligen svaga spår av en **p**-bistav skönjas av runa 79. Av runa 80 finns spår av en huvudstav och undre bistaven av en **f**-runa. Den runa som bör ha stått efter 82 **r** är totalt bortnött och det finns inte heller

några spår av något skiljetecken före 84 **r**. Av runa 86 syns en huvudstav samt nedtill ett stycke av en bistav som kan ha varit nedre delen av bistaven i en **f**- eller - mer troligt - **þ**-runa. Vilketdera kan inte avgöras. Av runa 88 syns större delen av en huvudstav, inga spår av någon bistav. Av runa 96 syns en huvudstav. En huggning tycks ha funnits högst upp, möjligen ett tvärstreck eller mycket små **m**-bistavar. Runa 101 består av en huvudstav som inte når ända upp till ramlinjen. Av runa 112 syns en huvudstav och på dess mitt en bistav och ovanför den och till höger om huvudstaven sannolikt ytterligare en bistav. Att runan kan ha varit **b** kan inte förnekas. Av runa 113 syns en huvudstav och till vänster om den ett streck som kan ha varit en **a**-bistav. Efter runa 115 **þ** finns en tydlig linje, av samma karaktär som en huvudstav. Till vänster om den finns nedtill en ojämn linje, svagt böjd som sannolikt är naturlig. Möjligen skall linjen uppfattas som en avslutande ramlinje.

Av inskriften är den senare delen svårast att läsa och tolka. Förslitningen av ristningsytan gör att vissa runor i den fjärde, femte och sjunde raden inte kan läsas med säkerhet. Trots detta får Runverkets läsning 1982 (H. Gustavson och Th. Snædal) jämte det stöd den har i tidigare dokumentation sägas vara så säker att den kan bilda en grund för en tolkning. Inskriftens ovanliga språkliga utformning gör att gängse minnesinskrifter på vikingatidens runstenar är till föga hjälp vid tolkningen.

Vissa av ristningsfelen är lätta att förklara, t.ex. att ristaren i några fall har ristat runan **a** i stället för ett **n**. Det gäller 7, 53, och 76 **a**.

Runföljden **biarfaa** i rad 1 återger ett forngotl. *biartfānn*, runsv.

biartfā(i)nn, dvs ett adjektiv svarande mot en sammansättning av fornisl. *biartr* 'skinande, blank, lysande', och **fānn* < (**faihna-*) eller *fāinn* (< **faihīna-*), 'glansig, blank', med bortfall av *t* i trekonsonantförbindelsen. Adjektivet är i övrigt inte belagt. Men orden i sammansättningen förekommer i andra texter, t.ex. G 203 Hogrän *bie[r]tr* och fvn. *bláfán* (hapax Ríg 26) och *bláfāinn* och *grœnfāinn*. Alternativt kan *fāinn* vara en sekundär bildning till verbet *fā* 'måla,

rista', på samma sätt som fornisl. *broesinn* till *brósa* I andra fall är det svårare att komma till rätta med läsningarna. Runorna 8-12 måste läsas **statu**, eftersom det råder grafisk formskillnad mellan **u** och **r** i inskriften; de kan inte återge ett fgutn. *ste(n)dr*. Forskarna har givit olika förklaringar. Carl Säve uppfattade den som "2. verb, imperfekt pluralis... svårt att förklara om det inte hör samman med följande subjekt i flertal, möjligen svarar det mot ett *sta(n)tu*, *standu*, men borde i så fall vara ett standa, 3 pl.praes." Sophus Bugge återger den i *Runverser* med "staddu Praet. af *stæðja*, glsv. *stæpia*, stille (paa et Sted)". Pipping (1904): "steddu 3 p. pl. pret. Verben af 2. svaga klassen hafva, som känt, i fgotl. omljud i pret." med hänvisning till Pipping, *Gotländska studier* 1 (1901), s.95 ff. och Noreen, *Altisländische Grammatik*. 3. uppl.(1903), § 63,2. Krause 1952 återger **statu** med "agutn. *steddu*."

Runföljden **statu** står för *steddu*, dvs pret. 3 pl. av ett kortstavigt verb motsvarande fsv *stæpia* 'ställa, anbringa' mm, och ej för *staddu*, som Bugge i *Runverser*. Om vokalismen se N. Carlsson, *Det gotländska i-omljudet* (1921), s. 48 ff. och Th. Snaedal (2002), s.191 ff.

Runföljden **sisi**, alternativt **siso**, är problematisk. Den utgör knappast första ledet i en sammansättning med **stain**. Redan Sophus Bugge avvisade tanken på att runföljden skulle återge en sammansättning. Carl Säve 1875 är inne på att det skulle kunna vara ett demonstrativt pronomen: "... sisi, hvilket kunde betyda sesi och stå för sa-si, om det nämligen vore nom sg. m. af ett pronomen demonstr." Bugge i *Runverser*: "**siso**, der synes sikkert(undtagen **o**), maa vistnok vaere Acc. sg. af Pron. demonstr. Ogsaa er det sandsynligt, at det er Hankjønnsform, skjönt det kunde tænkes, at det Substantiv, hvortil det hører, ikke var **stain**, men et sammensat Ord, hvis første Led var **stain**, dette sidste synes dog ikke rimeligt. **siso** maa jevnføres med Acc.sg.m. **hisan** L 1731, **hissan** L 1766 i gotlandske Indskrifter. **sisa**, *sissa*, er neppe sammensat af *se* (det samme som i *sáse*) og *hissa*." Pipping 1904: "*sisi*,

ett demonstrativt ord , som jag ej kan förklara nöjaktigt. Bugges med tvekan framsatta läsning *sisqa* synes äfven bereda svårigheter.” Krause 1952: ”... **siso** mit Endung -o (= -ǫ), vgl oft run.aschw. *pino*, *peno* neben *pina*, *pena*) könnte Akk.Sg. M. zu einem N . *si-si* sein, einer sonst nicht bezeugten Nebenform (mit Stammvokal -i- nach Analogie zu dem germ. Pronominalst. *hi-* ?) zu dem gewöhnlichen run. *saR-si* sein. (Not 1. ”... Vgl. aber besonders run. agutn. *hin(n)a* (oft) und besonders *stain his(s)an* S 58 und 125.”) Krause 1953: ”s i s o (med otydlig o-runa) synes vara ackusativ singularis maskulinum till en eljest okänd pronominalform *sisi*, möjligen en biform till det vanliga runsvenska *sārsi*.”

Krauses förslag till tolkning är inte övertygande. Flera skäl talar emot att det skulle röra sig om en eljest icke belagd sidoförm till det demonstrativa pronominet *sārsi*. Att den i nominativ vanliga *s*-formen har använts i stället för *de* i alla övriga kasus använda *þ*-formerna strider mot det mönster som demonstrativet *sārsi* uppvisar. Något säkert belegg för sådana oblika formerna av *sārsi* finns inte i de svenska steninskrifterna. Om **sisi** skulle stå för demonstrativet *sārsi* i nom. mask. sg. måste **stain** vara subjekt i en emfatiskt formad sats *Biartfānn stendr(?) sesi stain*. Som jämförelse kan nämnas formuleringen *Stæinn sārsi stændr at Ybir* i inskriften på Sö 137. Detta förutsätter dock en felristning **u** i stället för **r** i runföljden **statu** på Pilgårdstenen. Det är också svårt att syntaktiskt förklara inskriftens fortsättning med en sådan tolkning. Ett alternativ som innebär ett runsvenskt (*h*)*inn* med den deiktiska partikeln *-si* är inte tilltalande. I G 102 Lye (**lit:giara:stain:[hissan...]**) och G 231 Vallstena (**lit:gera:stain:hissan**) används demonstrativet *hissan* som bestämning till *stain*, och i G 104 Lye tycks den stå som bestämning till *kirkia* (**hisun:kirkium**), samtliga sena inskrifter. De gotländska beläggen visar på en avsevärd ålder av den pronominnella stamformen på *-ss-*, men frågan är om det i gotländska dialekter belagda *hissen* har använts vid den tid, då Pilgårdstenen ristades (jfr Vidar Reinhammar 1975, s. 168 och 1980, s. 80ff.). Även om det är föga tilltalande att räkna med ristningsfel **þ** för **s**, ligger det

därför närmare till hands att räkna med att ristaren felaktigt ristat en **s**-runa i stället för en **p**-runa. De används ju som tecken för att ange sinsemellan näraliggande ljud.

Rad IV inleds med 54-55 **is**, dvs. relativet *es*, vilket följs av hjälp verbet *hafa* med participet av huvud verbet (**stata**) fogat predikativt till objektet. Runorna **stata** står för participet *stedda* av det forngutniska *steðja* 'ställa upp'.

Oklarheten om läsningen av några av runorna i raderna V och VII gör tolkningen där problematisk. I rad V gäller det framför allt runan 80, i rad VII runorna 112, 113 och 114. Runföljden där har sannolikt varit **baup um** med en betydelse 'gav uppdraget (att göra färden ?)'. I fornisländskan betyder *bjóða einhverjum um* 'giva någon sin fullmakt' och det till verbet bildade *umboð* betyder 'överlåtelse, fullmakt befallning'. I avsnittet om jordaköp i GL 28:6 används verbalabstraktet *umbuð* i betydelsen 'fullmakt (att göra något på någon annans vägnar)'. Att utifrån belägget i lagen dra några slutsatser om karaktären av den färd som omnämns i inskriften går inte.

Personnamnen i Pilgårdstenens inskrift avviker markant från de medeltida gotländska runinskrifternas. Mansnamnet *Øystæinn* (forngutniskt *Oystain*) är inte belagt i någon annan gotländsk runinskrift, vilket är anmärkningsvärt eftersom det är ett av de vanligaste personnamnen i Norden under vikingatiden. I svenska runinskrifter förekommer det i ett 40-tal fall. Inte heller *Hegbiarn* är belagt i någon annan runinskrift. I gotländska runinskrifter förekommer namn med förleden *Heg-* i bl.a. *Heglaikr*, *Hegmundr*, *Hegvaldr* och *Hegviðr*. Om förleden se Vs 15 och Ingemar Olsson, *Gotländska ortnamn* (1994), s.73. De ganska få vikingatida personnamnen på *Hæg-* i runinskrifter på fastlandet förekommer i Södermanland, Uppland och Västermanland. De medeltida beläggen i SMP omfattar *Hægge*, *Hægghmund*, *Hæggholf*, *Hægghvald*, *Hægghvardh* och *Hægghvidh*. Av dessa är kortnamnet *Hægge* inte ovanligt och är främst belagt i Småland och i

några fall i Östergötland, Södermanland och Västmanland. Av de sammansatta namnen på *Hæg-* tycks egentligen endast *Hæghvidh* och *Hæghvald* ha använts och då i begränsad omfattning. *Hæghvidh* företrädesvis i Uppland, Västmanland och Södermanland, *Hæghvald* endast på Gotland. Vilket namn som döljer sig i runföljden 49-53 **-muar** kan inte bestämmas med säkerhet. Eftersom ristaren flera gånger förväxlar runorna **a** och **n** är **muar** tänkbart som en felskrivning för **munr**. Den kan återge det runsvenska namnelementet *-mundr*, jfr skrivningen **eimunr** på +Öl 10. Förleden i namnet har rimligen varit enstavig. En skrivning med **i** är besvärande om namnet vore runsv. *Æimundr*, eftersom diftongen är bevarad i gotländskan, såsom t.ex. i *Aibjern* (G 203 **aibiern**). Det kan inte uteslutas att runa 49 varit en **a-** eller en **h**-runa. Krause (1952) tolkar runföljden som Amund. Han beskriver dock inte runans utseende. Sven Söderberg läser den 1891 som **h**. Sannolikt har namnet varit *Amundr*, vilket namn inte finns belagt i någon annan runinskrift, eller *Aimundr*, vilket i så fall innebär att ristaren har utelämnat en **i**-runa.

Mansnamnet *Rafn* (runsv. *Hrafn*) har av runinskrifterna att döma varit ett sällan förekommande namn på östnordiskt område. Om namnet se U 1144 Tierps kyrka. Mansnamnet *Rōðvísl* är förutom i inskriften på Pilgårdsstenen belagt i G 134, G 181 och G371 Hablingbo kyrka. Om de i gotländska runinskrifter ofta förekommande personnamnen på *Rōð* se G1. Mansnamnet *Vivill* är eljest inte belagt i östnordiska runinskrifter men är bl.a. av litterära källor att döma av Lind sp. 1094 f. och Lind, Suppl. sp. 807 f. vanligt i Västnorden. Det återfinns sannolikt också i de svenska ortnamnen Vivelsta och Vivelstö (Hellberg 1986).

Intresset för Pilgårdsstenen och den omfattande diskussionen av dess runinskrift beror inte minst på att forskare identifierat inskriftens **aifur** med forsnamnet Ἀειφόρος i avsnittet om Dnjeprforsarna ("Om hur ruserna kommer med sina stockbåtar ('monoxyla') från rusernas land till Konstantinopel") i *De administrando imperio*, vilken tillkommit mellan

948 och 952. Avsnittet innehåller bl. a. en beskrivning av handelsvägen från Kiev till Konstantinopel med en detaljerad redogörelse för forsarna i nedre Dnjepr. Det innehåller också värdefulla uppgifter om de farkoster som ruserna använde (se C.Westerdahl 1996, s. 222f.), uppgifter som inte minst är intressanta med hänsyn till den diskussion som förs om hur de farkoster var beskaffade som nordborna använde i sina färder i öster (jfr R. R.Jenkins 1962, s. 23 ff., H.Beck & R.Rolle 1989, R.Edberg 1996, s. 37 ff och 1998, s. 38, Séan McGrail 1998, s.5 ff. och E. A. Melnikovas och V. J. Petrushins kommentarer till ryska utgåvan av *De administrando imperio*).I vår tid är forsarna inte synliga. Konstruktionen av vattenkraftverket Dneproges 1927- 1932 medförde en höjning av vattennivån med 37 meter och skapade en konstgjord sjö. Anläggningen förstördes under andra världskriget men återuppbyggdes 1947.

1913 fotograferade den svenska arkeologen Ture J. Arne landskapet vid den farliga Dnjeprforsen Aifor. ATA.

Aifor. I strandkanten skymtar Rufstain, den kluvna stenen. Foto: Ture J. Arne, 1913. ATA

Då Ture J. Arne besökte platsen 1913 forsade vattnet fram i Aifor. ATA.

Avsnittet i *De administrando imperio* om rusernas färd i nedre Dnjepr lyder:

”De stockbåtar som kommer ner från yttre Rusia [dvs från andra sidan av Kiev] till Konstantinopel är dels från Novgorod, där Svjatoslav, son till rusernas furste Igor hade sitt säte, dels också från staden Smolensk och från Teliutza och Tjernikov och Vysegrad. Alla dessa kommer nedför floden Dnjepr och samlas vid staden Kiev, även kallad Sambatas. Men slaverna, som betalar tribut till dem (dvs ruserna), de

så kallade krivikerna och lenzanenerna och de övriga slaverna, hugger till sina stockbåtar uppe i sina berg under vintertiden och sedan de gjort dem i ordning för de dem till närbelägna sjöar, när våren nalkas och så snart isen går upp. Och då ju dessa går ut i floden Dnjepr ger de sig därifrån ut på denna flod och kommer till Kiev. Där släpar de fram farkosterna för att göra dem helt färdiga och säljer dem till ruserna. Ruserna köper dessa som skrov och riggar av sina gamla stockbåtar och från dem för de över åror och tofter och annan utrustning och [på så sätt] rustar de dem fullständigt. Och i juni månad ge de sig i väg på floden Dnjepr och kommer fram till Vitichev, som är en stad som betalar tribut till ruserna. Och sedan de samlats där under två eller tre dagar och när alla stockbåtar kommit samman, då ge de sig iväg och kommer nerför den nämnda floden Dnjepr. Och de kommer först till den första forsén, kallad Essoupi, som på rusernas och slavernas språk betyder ”Sov inte”. Men denna fors är i sig själv är så trång som bredden på poloplanen [i Konstantinopel]. Mitt i den är höga klippor rotade som ser ut som öar. Mot dessa kommer alltså vattnet och slungas upp och störtar över den nedre delen och ändas i ett stort och hemskt dån. Därför vågar ruserna inte fara mellan dem utan lägger till vid den närmaste stranden och sätter i land männen och lämnar kvar den övriga lasten på sina stockbåtar. Och nakna känner de sig därefter för med fötterna ... för att inte stöta mot någon sten. Så gör de, några vid fören och några midskepps medan andra skjuter på med störor vid aktern. Och genom detta mycket noggranna förfarande kommer de igenom denna första fors, genom flodens krök och branta strand. Sedan de kommit igenom denna fors tar de på nytt ombord de andra från fasta land och seglar vidare och kommer ner till den andra forsén, på det rusiska språket kallad Oulvorski och på slaviska Ostrovouniprak, vilket betyder ”Forsholmen”. Och denna är liksom den första besvärlig och svår att fara igenom. Och på nytt sätter de iland folk och låter stockbåtarna fara igenom på samma sätt som tidigare. På liknande sätt far de igenom den tredje forsén, kallad Gelandri, som på slaviska betyder ”Forsens dån”, därefter på samma sätt den fjärde forsén, den stora, på det rusiska språket kallad Aeifor och på slaviska Neasit, eftersom pelikanerna har sina bon vid stenarna i forsén. Vid denna fors tar de land med förstäven och de män som är utsedda att hålla vakt tillsammans med dem går iland och så ger de sig av och håller omsorgsfullt vakt mot pechenegerna. De övriga tar upp de varor, som de har på stockbåtarna och sedan låter de slaverna gå i sina kedjor sex milia (”sex tusen steg”) på fasta land till dess att de kommit förbi forsén. Därefter än släpar de än bär de sina stockbåtar på sina skuldror och för över dem till andra sidan av forsén. Och så skjuter de dem i floden och lastar ombord varorna och stiger ombord och seglar ånyo iväg. Komna till den femte forsén, på det rusiska språket kallad Varouforos och på slaviska Voulneprak, eftersom den bildar en stor sjö, för de ånyo över sina stockbåtar vid flodkrökarna som vid den första och andra forsén och kommer fram till den sjätte forsén, på det rusiska språket kallad Leanti och på slaviska Veroutzi, det är ”Det sjudande vattnet”, och den tar de sig igenom på samma sätt. Och därefter seglar de iväg till den sjunde forsén, på det rusiska språket kallad Stroukoun och, på slaviska Naprezi, som betyder ”Den lilla forsén”. Och den passerar de vid det så kallade vadet Vrar (Krariou), där chersoniterna tar sig över från Rusia och pecheneserna till Cherson.”

Uppgiftslämnaren om Dnjeprfärderna torde ha varit en nordbo, som vistades i den tvåspråkiga miljön i Kievs Ryssland och som var förtrogen med slaviska språk (R. Jenkins 1962, s.19). Genom den föreslagna identifikationen av **aifur** med *Aifor* har inskriften på Pilgårdsstenen aktualiserats i diskussionen av de nordiska namnen på forsarna i Dnjepr. Eftersom forsnamnen är ett av de få bevarade språkliga minnena av ruserna har inskriften också dragits in i debatten av ordet *rus*, en från början etnisk term som utvecklades till en social och politisk benämning på ett svensk-slaviskt samhällsskick i det blivande Ryssland (se R.

Jenkins 1962, s 20 ff., I. Janson 1992, 1997 och 2000 samt artikeln Rus av T. Andersson och J. Callmer i NE 19. 1995 och E.A. Melnikova och V.J. Petruchin i Tor 1990-1991, s. 203 ff.). Den gängse uppfattningen bland språkforskare är att ordet rus har svenskt ursprung och hör samman med namnet Roden.

Runföljden **kua(m)** / **uitiaifur** återger en sammanhängande avgränsad formulering. Frågan är om **aifur** kan identifieras med forsnamnet *Aifor* i *De administrando imperio* och om ortnamnet i den grekiska texten är en nordisk eller slavisk namnbildning. Och vad *Aifor* återspeglar för nordisk namnform, om namnet har ett nordiskt ursprung.

Redan Johann Thunmann hävdade 1774 i *Untersuchungen über die Geschichte die östlichen europäischen Völker* (Leipzig 1774, s. 386 ff.) att tre av Dnjeprs forsnamn i kejsar Konstantins verk innehöll det svenska ordet *fors*, bland dem forsnamnet Ἀειφορς, som förlorat sitt s, därför att det följande ordet i Konstantins text börjar med s. Forsnamnen *Gelandi* och *Leandri* var nordiska presens particip. Den korrekta namnformen Ἀειφορ gavs först i C. G. Corbets utgåva 1876 och innebar att tolkningar som byggde på den äldre läsningen blev inaktuella.

Vilhelm Thomsen framförde 1876 i stort sett samma uppfattning som Thunmanns och publicerade den 1877 i boken *The relations between ancient Russia and Scandinavia and the origins of the Russian state* (svensk översättning *Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna*, 1882). Han tolkade dock *Aifor* som den ”alltid våldsamma” (”perpetuo praeceps”, ”semper praeceps” a.a. s. 143 ff. resp. s. 57 ff.) och denna tolkning av forsnamnet blev den allmänt accepterade, även om Thomsen inte tycks ha varit helt övertygad om det riktiga i sin tolkning. I en bilaga till *Historisk Tidskrift* 1883 skriver han nämligen att ”Jeg är derfor foreløbig bleven stående ved *eiforr* ‘perpetuo praeceps’, som den forklaring, der frembyder de faerreste vanskligheder”.

En annan tolkning bygger på Jöran Sahlgren, som 1931 i *Namn och Bygd* 18 kritiserade Thomsen för att han inte hade beaktat principerna för svenska forsnamns bildningssätt. Enligt Sahlgren hade forsarna svenska namn, bildade efter svenska namnbildningsprinciper. Namn *Aifor* gick tillbaka till ett fsv. *Aidhfors*, som var en ”edfors”. *Aifor* var en felskrivning för *Aifors* och hade uppkommit vid upplösningen av scriptio continua. Det innebär att ett s som utgjorde både slut-s i *Ἀειρωρς och begynnelse-s i *σκληβημιστι* endast fördes till det senare. I varje fall kunde inte skrivarna höra slut-s i *Aifors* framför begynnelse-s i det följande ordet enligt Sahlgren. Det bör nämnas att förslaget av Erik Brate i *Runverser*, s. 43 f. att tolka runföljden **simsutifors** på U 1016 Fjuckby som *sem sōtti Aifors*, ‘som uppsökte Aifor’, kan avföras.

Som ett tredje tolkningsförslag kan Hugo Pippings uppfattning 1911 (SNF 2:5, s.11 ff.) anföras. *Aifor* hos Konstantin och *Aifur* på Pilgårdsstenen var att förstå som ett förlitterärt fsv. **æi-før[r]*, forngotl. **ai-fyr[r]*, ‘den icke farbara’, varvid o-skrivningen skulle bero på att grekiskan inte hade något tecken för ö-ljud. Pippings förslag avvisades av Thomsen 1911 och av senare forskare utifrån ordbildning och betydelse. I nordiska språk används prefixet o- för sådana bildningar, t.ex. fsv. oför (se E Rosell, *Prefixet o- i nordiska språk*. Uppsala 1942, s. 4 f., 62.)

I sin bok *Dneprfossernes nordisk-slaviske navne*, Köpenhamn 1947, hävdade Anton Karlgren att de nordiska forsnamnen var äldre än de av Konstantin kända slaviska namnen. Sedan nordborna i Ryssland slaviserats byttes de svenska namnen småningom ut mot de slaviska. Han anslöt sig (s.40 ff.) till Sahlgrens tolkning att *Aifor* hade sitt ursprung i ett nordiskt *Aidfors*.

Falk återupplivade 1952 Thomsens tolkning av namnet *Aifor* som ‘alltid våldsam’ och avvisade Sahlgrens tolkning av textkritiska skäl. Ordet *σκληβημιστι* som följde på *Aifor* i handskriften föregicks av en punkt, varför begynnelse-s i detta ord inte kunde tillhöra *Aifor*. Sahlgren framförde 1952 i en artikel i *Namn och Bygd* 38 kritik mot Falks

tolkning av *Aifor* som den 'alltid våldsamma', eftersom ett *ai* i urn. *aiw* ljudlagsenligt övergick till *ä* (jfr Sämund, Säby, Sätuna etc). *Aifor* kunde därför inte innehålla ett ordet *ai* 'alltid'. Utvecklingen av diftongen *ai* i förbindelsen *aiw* är dock inte så entydig som Sahlgren uppfattade den. Se L. Petersons utredning om digrafen *ai* för *æi* i vikingatida runinskrifter i Namn Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004, s. 99. I fråga om det senare ledet för 'våldsam' borde man beakta att ordet blott är känt från västnordiskt område och uteslutande betecknade psykiska egenskaper hos människan. En sannolik förklaring till att s saknas i *Aifor* kunde vara att ljudföljden var "stötande för grekiska språkvanor" (s. 143). Sahlgren ansåg sig ha visat att samtliga sju rusiska forsnamn hos Konstantin kunde tolkas som fornsvenska namn, bildade av svenska ord efter de regler som gällde för bildande av gamla svenska vattendragsnamn. I ett omedelbart genmäle i tidskriften hävdade Falk att Thomsens förslag betydelsemässigt var det mest överlägsna. Det gav en betydelse som i sin jakande form nära nog innebar det samma som slaviskans negerade *Neasit* 'Den omättlige'. I fråga om det senare ledet fanns det inget hinder att *forr* skulle ingå i namnet, eftersom *Aifor* med all sannolikhet borde förstås som en personifierande benämning på forsen på samma sätt som *Neasit*. I en slutreplik i samma årgång av tidskriften vidhöll Sahlgren sin uppfattning och pekade på hur naturligt hans tolkning av *Aifor* som *Aiðfors* var, bl.a. med hänsyn till det svenska forsnamnet *Edforsen*. Skrivaren hade haft svårt att uppfatta de främmande ljuden i meddelarens *Aiðfors och förstätt det som *Aifor*.

Skeptisk till både Thomsen och Sahlgren ställde sig Richard Ekblom i *Die Namen der siebenten Dneprstromschnelle* i Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1949-1950, s. 151-174 (s. 171). Han menade att det fortfarande saknades en tillfredsställande förklaring av forsnamnet.

Forskningshistoriken i fråga om Pilgårdsstenens **aifur** är följande. 1903 föreslog Sophus Bugge att inskriftens **aifur** avsåg det hos kejsar Konstantin Porfyrogenitos förekommande svenska namnet på den fjärde forsen i Dnjepr: *Aifor*. Uttrycket *kuamu / uitiaifur* borde snarast tolkas

‘kvamu vítt í Aifur’, dvs ‘de kommo långt i Aifor’. Hugo Pipping återgav Bugges förslag till tolkning av **aifur** som forsnamnet *Aifor* i sin uppsats 1904 och - med fördjupad diskussion - i SNF 1911. Bugges förslag byggdes ut ytterligare av Wolfgang Krause 1952 och 1953. Uttryckliga tvivelsmål på att koppla samman Pilgårdsstenens inskrift med forsen *Aifor* framfördes av Finnur Jónsson 1904. Hans övervägande av en tolkning *vitja í fqr*, dvs ett uttryck som består av ett runsv. och fsv. denominativ *vitia* (< *witjōn), ‘besöka, uppsöka’ och *far*, f. ‘färd’ är inte övertygande. I uppsatsen *Vikingar i österled* (NoB 18, s. 146, not 1) ansåg Jöran Sahlgren 1931 i anslutning till Jónsson och utan närmare motivering ”stenen ej tillfredsställande tolkad”. En identifikation av runinskriftens **aifur** med forsnamnet gör Sahlgrens rekonstruktion *Aiðfors omöjlig.

Att tolka **aifur** som en bildning med prefixet *ai-* ‘alltid’, svarande mot det fisl. *æ*, *ei*, *ey* och *á*, och adjektivet fisl. *forr* ‘häftig, våldsam’, no. dial. *for*, iilfærdig, ivrig for at komme afsted; omtr. som „framfus” (Aasen, *Norsk ordbok* 1873) innebär inga formella svårigheter med hänsyn till ordbildningen. Problemet är enligt Sahlgren (1931) att ordbildningen inte är av den karaktär som man möter i nordiska forsnamn. Denna uppfattning har nyanserats av senare forskning som pekat på att vissa hydronymer uttrycker egenskaper som välvilja, givmildhet, rörlighet, iver, motsträvighet, vrede etc. Så J. Kousgård Sørensen i *Danske sø- og ånavne* 1- 8 (Köpenhamn 1968 - 1996): 8, s. 377, 2, s. 165 (Fusa) och S. Strandberg i *Saga och Sed* 1988, s. 112 och i *Studier över sörmländska sjönamn* (1991), s. 74.

För en tolkning enligt Thomsen, Falk, Krause m. fl. talar inte minst det att man med den får en betydelseparallell med det slaviska forsnamnet *Neasit* (*Νεασύτ*), ‘Den omättliga’, och att detta namnpar genom det infogas i det övriga systemet med parallella nordiska och slaviska forsnamn. Mot Sahlgrens tolkning talar också avsaknaden av slut –s och användningen i handskriften av punkt före och efter främmande namn.

Den del av stenytan i rad V där runföljden 84 - 92 är inristad är så sliten att man inte säkert kan fastställa om där står **rufstaini** eller **rupstaini**.

Pipping föredrog att förstå det som *Rufstaini*, men övervägde också möjligheten *Róðstaini*. Vilken plats som avsågs med *Rufstain* tog Pipping inte upp. Bugge fann det troligt att inskriftens *rufstain* ("den brustne Sten, Stenen med Hul i") skulle sökas vid Dnjepr, snarast i närheten av forsen Aifor, vilket tydde på att stenen skulle finnas i själva forsen Aifor. Bugge anknöt till Bugges förslag och anförde att det enligt Afanasjev-Čužbinskij' (1863, s.100) fanns en sten som benämndes *Rvanyj kamen* 'den rivna, söndersprängda stenen', i den första av de tolv avsatser, som forsen *Nenasyteč* består av, och att det var ett namn som *Rufstain* tycktes vara en direkt översättning av. Enligt Pipping kunde det inte vara en slump att *Aifur* och *Rufstain* båda anträffades i samma inskrift och att *Rvanyj kamen*' låg i *Nenasyteč*, dvs *Aifor*.

Flera försök har gjorts att mer exakt bestämma platsen för detta *Rufstain*. Braun 1911 trodde att *Rufstain* var nordbornas namn på *Rvanyj kamen*' i början av *Nenasyteč* men kunde inte ange vad namnet exakt avsåg. I arbetet *Volnosti zaporožskich kozakov* (Privilegier för de transporogiska kosackerna) anger D.I. Evarnickij att den första tröskeln i forsen heter *Rvana (lava)*. På en lotskarta från äldre tid återgiven i Falk 1951 är ett *Kami* / utsatt i forsområdet *Nenasyteč*. En sammanfattning av diskussionen om *Rufstain* ger Krause 1952 s. 63 ff. och R. Rolle i *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, bd 5, s. 528 f. Krause kommer fram till att namnet avser den första tröskeln i *Nenasyteč*. Om Pippings tolkning *Rufstain* är riktig återger inskriften det nordiska namnet på den första avsatsen i forsen *Nenasyteč*, vilken av nordborna benämndes *Aiforr*.

Vid Runverkets undersökning 1982 gick det inte att fastställa en helt säker läsning av runa 86. Tidigare undersökningar talar snarast för att det varit en **f**-runa, men det kan inte uteslutas att det alternativt rört sig om en **þ**-runa. Förslaget av Sahlgren 1952, s. 157 att det kunde röra sig om namnet Runsten på Öland om tredje runan i ordet varit ett **n** är

därför inte aktuellt. Hur en runföljd **rupstaini** skall tolkas har inte diskuterats. Formellt skulle ett svagstadium till adjektivet fisl. *rauðr* kunna ingå i förleden; jfr fisl. *roð* 'röd färg', *sólarroð* n. 'morgonrodnad'.

En datering av Pilgårdstenen kan endast göras utifrån själva inskriften och dess utformning på stenen. I sitt brev till brodern Carl 1875 anför P.A. Säve vissa drag, som daterar Pilgårdsstenen, om än inom ganska vida ramar: "Att den är ganska gammal och en bland de äldre på Gotland, bevisas deraf, att inskriften icke går uti en ormslinga, utan i raka rader, alldeles som i Danmark (hvilka i allmänhet är äldre än de svenska, och några af dem äro med visshet från 900- och 1000-talen)...Stenens ålder bevisas också utaf frånvaron (som det tyckes) af alla stungna runor. Han är säkerligen ganska gammal, men riktigt of-gammal är han dock icke, det visas af de öfver allt använda skiljetecknen (:) mellan orden. Nog är han heden, men ej så adal-heden som t.ex... Tjängvidestenen, utan jag vill sätta honom näst efter denne, ehuru tiden mellan dem nog ej är rätt lång..."

I sitt svarsbrev till Hugo Pipping 1903 skriver Sophus Bugge:

"Indskriften synes at være fra omkring Aar 1000. Den är neppe ældre, da den mangler Runen *yR*. For sen Tid taler ogsaa bl.a. Formen *imunnr*. Paa den anden Side viser Relativet *is*, at Indskriften ikke tør sættes altfor langt ned."

Hugo Pipping bygger delvis på Bugge i sin mer ingående datering 1904:

"För bestämmande av stenens ålder synas, jämte användningen af ett alfabet, besläktat med Rök-stenens, följande fakta främst vara af vikt: 1) Runan *†* begagnas som tecken ej blott för *a* utan äfven för kort omljuds-*e* (*statu*, *stata*, *hakbiarn*). 2) Runan *l* användes som tecken för *i*, ursprungligt *ë* (*is*), samt möjligen för *ē* = fsv *æ* (*imutr?*). 3) Såsom Bugge påpekar i sitt bref är relativet *is* ett tecken på jämförelsevis hög ålder. Dock vill Bugge ej förlägga inskriften till äldre tid än cirka 1000. Huru långt utvecklingen *R>r* fortskridit, är svårt att säga, så länge tolkningen af tredje radens sista ord är sväfvande. Det vore af största vikt att veta säkert, efter hvilket ljud nominativens *r* (icke *R*) i detta ord står."

Wolfgang Krause (1952) ger en ungefärlig datering till slutet av 900-talet (omkring 1000) utifrån runformerna, skiljetecknen (två små över varandra placerade lodräta streck), utifrån relativet **is**, den ännu inte stadgade stiliseringen (förenklig och renodling) av texten och den enkla utformningen av inskriften på ristningsytan.

Enligt Ingrid Sannes Johnsen (1968, s. 93, 118) verkar Pilgårdsstenen med interpunktionen mellan ord och det genomförda bruket av **r**-runan för gammalt **R** åtskilligt yngre än bildstensinskrifterna. Den hör hemma i 900-talet, men kan av runtyperna att döma vara något äldre än G 110 Tjängvide, som hon anser knappast vara äldre än 900-talet (s.116).

Elias Wessén (1969) noterar att det samtidigt med genombrottet för den uppländska runstenssedan eller kanske något tidigare finns en liten grupp om tre runstenar, Pilgårdsstenen, Öl 1 Karlevi och Sö 113 Kolunda, som har vissa gemensama drag. De är resta på eller invid en gravhög och är till form och utförande rätt likartade ("relativt låga stenar med avrundad topp") med inskriften anbragt i parallella rader nedifrån och uppåt och där inskriften inte följer något mönster utan är i hög grad särpräglad. Ifråga om runorna uppvisar Pilgårdsstenen en blandning av av kortkvistrunor och normalrunor, Kolundastenen har **s** och **r** av kortkvisttyp och Karlevi har i ett fall ett ensidigt **n**. Enligt Wessén torde detta vara karaktäristiskt för övergångstiden, för läget kort före normalrunornas och den fasta inskriftsformens definitiva genombrott i Sverige.

Även förekomsten av vissa ord eller ordformer indikerar en tidig datering av inskriften. Redan Otto von Friesen (1920, s.29) uppmärksammade den kronologiska skillnaden mellan prepositionen *aft* och *æftiR*, och de vikingatida danska och svenska runinskrifterna har ända framemot år 1000 uteslutande prepositionen *aft* enligt Ingrid Sannes Johnsen (1964, s.54). Lena Petersons undersökning (1996) av prepositionerna *aft/æft*, *at*, *æftir* visar att den förekomsten av formen

aft/æft kan fastställas till tiden från 800-talets början till 1000-talets början. Om det senare ledet i *biar(t)fānn* uppfattas komma av verbet fvn. *fá* 'måla; rista (runor)', kan det tala för en tidig datering. Verbet *fá* är belagt i nio svenska runinskrifter samt i inskriften på spjutspetsen G 225. Av dem är sex med säkerhet tidigvikingtida (Sparlösa, Rök, Kälvesten, Oklunda, Gursten samt Forsaringen), medan tre inskrifter i Hälsingland snarast setts som senvikingatida (Henrik Williams 1996, s. 434). Enligt Else Ebel (1963, s. 34) hör verbet *fá* till ett "Rückzugsschicht" och försvinner nästan fullständigt i Norden i början av vikingatiden.

Inskriftens namnförråd ger inte någon möjlighet till någon precis datering. Personnamnen i den kan karaktäriseras som vikingatida. Inte heller ortnamnet Aifor ger någon ledning.

En språkhistoriskt äldre konstruktion som *hafa staina stedda*, dvs med participet som predikativt attribut till objektet, ger inte någon säker dateringsindikation. Konstruktionen lever i medeltida texter, bl. i Gutalagen.

Ordföljden i inskriftens inledning är onekligen iögonfallande och man har prövat med andra läsningar för att åstadkomma en mer normal ordföljd. Carl Säve (1875, UUB R 623:5, s.732) anför, om än med tvekan, att inskriften möjligen inleds med ett namn. Eftersom läsningen **biarfaa** är säker, är dessa förslag till tolkning inte möjliga. En tolkning *Biar(t)fān stendr sārsi stain...*, dvs. "Bjärtmålad står denna sten...", är inte trolig med hänsyn bl.a. till den konsekventa skillnaden i form mellan **r**- och **u**-runorna i inskriften. Att inskriften inleds med namnet på en person, *Biartfāinn*, som skulle ha varit en av dem som svarat för minnesstenen, kan avvisas utifrån syntax och namnbildning.

Karakteristiskt för grupp av runstenar som tidsmässigt hör till perioden före genombrottet av seden att resa runstenar och därmed före den fasta inskriftsformens genombrott är att deras inskrifter inte följer något fast mönster, utan är särpräglade. Ibland är textens utformning versliknande

eller starkt stiliserad, t.ex. Sö 123 Skresta och Sö 113 Kolunda. Språket i runinskrifterna återger ofta uttryckssätt som stilistiskt och intentionellt inte kan betraktas som ”normalspråkligt”. Avsiktligt rytmiserande utformning av texten med hjälp av ordföljd som avviker från normen och allitererande delar av satsen röjer en konstnärlig gestaltningsvilja utan att därför prosan övergår i versform (se H-P. Naumann, *Runeninschriften als Quelle der Versgeschichte* i: *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung*, utg. K. Düwel. De Gruyter 1998, s.695 f.). Pilgårdsstenens inskrift hör till denna grupp. Dess första del består av en huvudsats jämte en underordnad relativbisats. Huvudsatsen inleds av en predikativ bestämning till det direkta objektet, som skiljs från sin bestämning av predikatet. Satsen avslutas med subjektsdelen. Relativsatsen inleds med relativet *es* med objektet placerat mellan predikatets två delar. Participdelens numerus och kasus är rättat efter objektet. Satsen avslutas med adverbiala bestämningar. Därpå följer en subjektlös huvudsats, betydelsesammanhanget är klart och subjektet underförstått. Inskriften avslutas med en kort huvudsats med rak ordföljd.

I sin tolkning av inskriften menar Wolfgang Krause att bröderna vid sin återkomst till Gotland med Pilgårdsstenen visserligen ombesörjde ett minnesmärke efter Rafn, vilken redan fått stenar resta till sitt minne nära den plats där han omkom, men att de minst lika mycket med den ville markera det djärva företag i floden Dnjeper, som Vivill hade haft kommandot över. Själva stenen med sin inskrift är en manifestation av detta. Denna avsikt kan ha styrt den särpräglade utformningen av texten och den visuella markeringen av stenen genom den så iögonfallande spetsställning i inskriften av ordet *biartfáinn*. En sådan strävan ligger kanske också bakom uppradningen i första raden av ord med uddljudande s: **statu:sis- stain**.

Syntaktiskt intressant är också bruket av skiljetecken. Med dem markeras sammanhållna grupper i inskriften: **sis-stain**, **isaf(a)**, **su(p)fur(i)** och **uitiaifur**.

Genom inskriften anknyter Pilgårdsstenen till den viktiga kommunikationsled mellan Norden och Svarthavsområdet och det bysantinska riket som Dnjepr utgjorde. Färder till Konstantinopel finns tidigast belagda i de skriftliga källorna 839 och det första belagda krigståget ägde rum omkring 860, beskrivet av Photios. Under 900-talet företogs flera härtåg från Kiev-Ryssland till Bysans som avslutades med freder 912, 945 och 971, från vilka avtal bevarats i Nestorkrönikan. Dessa avtal visar den stora betydelse handeln hade i förbindelserna mellan de två rikena, och de i fredsavtalen införda ryska ”sändebuden och köpmännen” har åtminstone till största delen nordiska namn, vilket visar nordbornas engagemang i både politiken och handeln i området. Goda skäl föreligger att datera Pilgårdsstenen till 900-talet, och då snarast till dess senare del. En sådan datering innebär, som Evert Sahlberger (1988) påpekat, att inskriften på Pilgårdsstenen jämte den på Ög 8 Kälvesten är de äldsta inskrifterna som betygar färder i österled, inskriften på stenen från Kälvesten om färder på 800-talet, Pilgårdsinskriften om färder på 900-talet.

Pilgårdsstenen passar också in i det handelshistoriska perspektiv som den arkeologiska forskningen ger stöd för. Under andra hälften av 800-talet sker en plötslig förändring av handelsförbindelserna i Norden. Kontakterna med Västeuropa blir svagare och de arkeologiska fynden från Birka talar i stället för kontakter med Ryssland, det bysantinska riket och den islamska världen (B. Ambrosiani, *East and West in Viking Age Trade in the Baltic region – a Birka perspective* (kommande publ.)) Det samma gäller fynden från 1000- och 1100-talets Sigtuna (S. Tesch 2004). Mot slutet av 1000-talet sker en svängning tillbaka mot Västeuropa under inflytande av den katolska kyrkan och missionen. Handelstrafik som passerade genom de ryska floderna förekom möjligen redan i början av vikingatiden (T. Noonan 1998), men de tydliga arkeologiska bevisen på en direkthandel med kalifatet via de ryska floderna uppträder först under senare hälften av 800-talet.

Inskriften på Pilgårdsstenen ger vid handen att stenen varit rest för att synas. Även om vi inte exakt vet var den stod rest, talar den

bebyggelsehistoriska bakgrunden för att den ursprungligen stått på eller invid ett röse i området vid Boge kyrka, där boplatslager och ett antal silverskatter har påträffats. I närheten av kyrkan låg också den vikingatida hamnen. Att Boge var en välkänd plats framgår av att Boge förmodligen nämns i inskriften på runstenen U 375 vid Vidbo kyrka (R. Otterbjörk 1962; jfr dock E. Melefors 2006).

281. Västers, Boge socken

Litteratur: S. E. Pernler, Brev t. H. Gustavson 11/6 1979 (ATA); Th. Snædal, Runfynd 1979 (i Fornvännen 1980) s. 233-234.

Avbildningar: G. Gådefors, foto 1979 (ATA) jämte renritning av A. Boklund i a.a.

Bryne med runinskrift. Nu i Gotlands fornsal, inv. nr. C 11567. Brynet kom 1979 till Runverkets kännedom genom brev från dåvarande kyrkoherden Sven Erik Pernler i Othem. Han hade fått upplysningar om brynet från fru Thyra Segerdahl i Västers i Boge socken. Det hade hittats av hennes far i slutet av 1920-talet, då en myr ca 1,5 km sydväst om Västers dikades ut. Brynet låg i kanten av ett vattenflöde, som var farbart med båt och hängde samman med ett kanalsystem ett par kilometer väster om fyndplatsen. En arkeologisk undersökning med anledning av fyndet gjordes i maj 1980, då två provschakt togs upp vid fyndplatsen. Undersökningen gav negativt resultat.

Det avlånga brynet är av svart skiffer och är i sitt nuvarande tillstånd 20 cm lång, de motstående parallella sidorna är 3,9–4,5 cm breda och dess tjocklek är 8-10 cm. Brynet är slitet och avbrutet i bägge ändar. Runorna är inskurna med en vass kniv eller liknande på brynets ovansida. Runornas höjd varierar mellan 1,3 och 2,1 cm.

Inskrift:

fuporkhniastbmlrfurkant

5 10 5 20

G 281. Foto: Georg Gådefors 1979.

Till läsningen: Runorna är mestadels välbevarade, några är dock vittrade i sina yttre delar. Det är osäkert om de tre första runorna är fullständigt bevarade, möjligen har deras baser gått förlorade då ändan av brynet bröts av. På partiet till vänster om dem finns inga spår av ristning.

Topparna av 1-3 **fuþ** är kraftigt nötta. 4 **o** har dubbelsidiga bistavar snett nedåt höger. Nedre bistavens vänstra del är endast svagt skönjbar. Det samma gäller baserna av 9-10 **ia** och toppen av huvudstaven och den högra bistaven i 14 **m**. Basen av 17 **f** är nött, den är liksom 18 **u** inskriven i skrivytans toppfält, deras höjd är 13 mm. Toppen av 19 **r** är bortnött och bistavarna och basen av huvudstaven endast svagt skönjbara. Topparna av 20-21 **ka** är endast svagt skönjbara. Delar av huvudstaven i 22 **n** är starkt nötta. Huruvida det efter 23 **t**, vars högra bistav är vittringsskadad, funnits ytterligare runor inskurna kan nu inte avgöras med säkerhet.

Inskriften består av en futark med långkvistrunor, som följs av sju runor. Eftersom de två första av dessa runor består av runorna **fu** och är placerade i skrivytans toppfält, kan det tänkas att de är början av en futhark eller representerar en sådan. Om runföljden **rkant** är språkligt meningsfullt torde 19 **r** (*yR*, *iR*) ha använts initialt som tecken för *i*-, *y*-, *e*- eller *æ*-ljud i det ord som runan igår i.

Fyndomständigheterna för det runristade brynet ger inte någon ledning för en datering av inskriften. Karakteristiskt för futhark-inskrifterna är att de är mycket beständiga i fråga om tecknens plats i futharken och i

fråga om runornas former. Många futharker med långkvistrunor och med ursprunglig ordningsföljd, som formellt kan karaktäriseras som vikingatida, uppträder under medeltiden, varför futharkenheternas ordningsföljd och deras former på brynet från Västers knappast kan användas för en närmare tidsbestämning.

Avsikten med brynets futhark är osäker. Vissa forskare har i Magnus Olsens efterföljd velat se ett magiskt syfte med futharkinskrifterna, att de t.ex. ristats i ett ontavvärjande syfte. Enligt andra har de en pedagogisk bakgrund, att lära ut runkunskap och att träna förmågan att läsa och skriva runor. Under senare år har forskarna ställt sig alltmer kritiska till att futharkinskrifterna har haft enbart magiskt syfte och understrukt dess uppgift i runundervisningen. Se härom K. Fjellhammer Seim i *De vestnordiske futharkinnskrifterne fra vikingtid og middelalder – form och funktion* (1998) s. 328 ff.

En de inskrifter består enbart av runorna **fu**. De har i de västnordiska fallen (se Seim a.a. s. 8) tolkats som futharkrepresentationer. Med tanke på den avvikande placeringen av runorna **fu** på brynets skriftyta kanske det rör sig om en sådan representation. Efter inskriftens sista fem runor 19-23 **rkant**, som vare sig ger någon omedelbar språklig mening eller består av en medveten varierad stavelserad (syllabarium), kan ytterligare runor ha varit inskurna.